

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра економічної теорії та права

М. В. Косич, О. І. Фролов, О. Ю. Александрова

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Конспект лекцій

Частина 2

Харків – 2019

Косич М. В., Фролов О. І., Александрова О. Ю.

Економічна теорія : Конспект лекцій. – Харків: УкрДУЗТ, 2019. – Ч. 2. – 86 с.

У конспекті лекцій розглядаються теоретичні основи ринкової економіки на макрорівні. Основне завдання макроекономіки як складової частини економічної теорії полягає у тому, щоб надати студентам базові теоретичні знання і найпростіші практичні навички з питань механізму функціонування національної економіки в умовах ринкових відносин.

Друга частина даної роботи містить матеріал про основні макроекономічні показники, прояви макроекономічного нестабільного становища – циклічність, безробіття, інфляція і засоби боротьби з ними; фіскальну та монетарну політику держави; різні моделі досягнення макроекономічної рівноваги.

Рекомендовано для самостійної та індивідуальної роботи студентів економічних спеціальностей усіх форм навчання за рівнем освіти «бакалавр».

Іл. 15, бібліогр.: 26 назв.

Конспект лекцій розглянуто і рекомендовано до друку на засіданні кафедри економічної теорії та права 29 березня 2018 р. , протокол № 5.

Рецензент

проф. О. І. Зоріна

М. В. Косич, О. І. Фролов, О. Ю. Александрова

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Конспект лекцій

Частина 2

Відповідальний за випуск Косич М. В.

Редактор Третьякова К. А.

Підписано до друку 01.06.18 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 4,25. Тираж 35. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Український державний університет залізничного транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейербаха, 7.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.

ЗМІСТ

Тема 14. Предмет, метод і функції макроекономіки.....	4
Тема 15. Макроекономічні показники в системі національних рахунків.....	9
Тема 16. Модель сукупного попиту та сукупної пропозиції.....	19
Тема 17. Споживання, заощадження та інвестиції.....	33
Тема 18. Класична модель макроекономічної рівноваги.....	41
Тема 19. Рівновага національного ринку у моделі IS-LM.....	44
Тема 20. Фіскальна політика держави.....	49
Тема 21. Монетарна політика.....	57
Тема 22. Циклічні коливання та економічне зростання.....	66
Тема 23. Інфляція та антиінфляційна політика.....	70
Тема 24. Безробіття і політика зайнятості.....	77
Тема 25. Макроекономічна політика у відкритій економіці.....	80
Список літератури.....	85

Тема 14. ПРЕДМЕТ, МЕТОД ТА ФУНКЦІЇ МАКРОЕКОНОМІКИ

План

- 1 Предмет і основні проблеми макроекономіки
- 2 Основні поняття макроекономіки та їхній взаємозв'язок
- 3 Макроекономічна політика та її види

1 Предмет і основні проблеми макроекономіки

Предметом макроекономіки виступають механізм функціонування усього народного господарства безвідносно до специфіки його окремих галузей, чинники, що визначають його зміни в коротко та довгостроковій перспективах, а також способи впливу на народногосподарські процеси з боку держави.

У даному визначенні фіксуються чотири головні **особливості макроекономічного аналізу**.

По-перше, це об'єкт дослідження – економіка в цілому.

По-друге, чинники, що впливають на економічний розвиток. Саме їхня дія викликає коливання економічної активності і супроводжується появою економічних проблем, що вимагають вирішення.

По-третє, наслідки дії зазначених чинників неоднакові у часі, тому макроекономіка розглядає їх у двох часових інтервалах.

По-четверте, складовий елемент макроекономічного аналізу – розроблення заходів економічної політики держави.

Макроекономіка, абстрагуючись, прагне пояснити глибинні причини, що викликають зміни в поведінці виробництва, темпів його зростання, підйоми і спади в економіці, вплив інфляції на виробництво і зайнятість, вплив міжнародних чинників на внутрішню економічну рівновагу і т. ін. Таке абстрагування при всіх його недоліках, пов'язаних з певною відірваністю економічних моделей, що отримуються на його основі, від реального життя, має безперечну перевагу – виявлені з його допомогою тенденції і закономірності дозволяють краще зрозуміти механізм функціонування економіки і взаємозв'язку між ринками товарів, праці, капіталу, а це полегшує розуміння особливостей поведінки конкретних ринків.

Сучасна макроекономічна теорія пройшла декілька етапів у своєму розвитку. Рубіжну роль відіграла світова економічна криза 1929-1933 рр. До неї, коли економіка капіталізму змогла забезпечити незважаючи на періодичні економічні кризи, поступовий розвиток господарства при відсутності розвиненої системи державного втручання у господарське життя, макроекономічна теорія виконувала переважно теоретичну функцію, описуючи ту або іншу функціональну залежність на макрорівні. В умовах, коли виявилася неможливість подальшого існування економіки без державного втручання, різко зросла роль практичної функції макроекономіки.

Першою значною макроекономічною школою стало *кейнсіанство*, яке обґрунтувало необхідність широкого державного втручання з метою стимулювання економічного зростання і виходу з кризи. Після «Великої депресії» у США ця школа тривалий період займала домінуючі позиції. У 1960-ті роки її основним конкурентом став *монетаризм*, оскільки тоді виявилися недоліки кейнсіанського пояснення багатьох економічних проблем і відповідно обмеженість «рецептів» їх вирішення. Монетаристи вважають головним важелем державного регулювання грошову масу. На початку 1980-х років активні позиції в теоретичній макроекономіці завоювала так звана *економіка пропозиції*, представники якої на перше місце в проведенні економічної політики поставили скорочення податків як засіб стимулювання підприємницької активності. У сучасних умовах значне поширення отримала *теорія раціональних очікувань*, прихильники якої виходять з того, що основну роль у виникненні інфляції (яка у 1980-ті стала проблемою номер один), відіграють суб'єктивні очікування людей. Одночасно в 1980-ті роки помітно зріс вплив *теорій довгострокового економічного зростання*, прихильники яких прагнуть виявити довготривалі чинники, що визначають рівень життя і роль економічної політики в прискоренні зростання.

Об'єктом вивчення всіх шкіл, як правило, виступають три головні економічні проблеми: *зайнятість, інфляція, економічне зростання*. *Ідеальна макроекономічна модель* передбачає існування економіки з безперервно зростаючим продуктом в умовах повного використання всіх ресурсів суспільства

(передусім праці) при стабільному стані грошової системи, тобто стійке економічне зростання відповідно до зростання суспільних потреб при збереженні рівноваги на ринках ресурсів, продуктів і грошей.

2 Основні поняття макроекономіки та їхній взаємозв'язок

Ключові поняття макроекономіки – *валовий внутрішній продукт (ВВП) і валовий національний продукт (ВНП)*. Саме вони виступають головними вимірювачами рівня економічної активності в суспільстві. Для вимірювання ВВП і ВНП використовуються вартісні показники, які є досить зручними, оскільки дозволяють одноманітно вимірювати результати діяльності в різних сферах підприємництва і видавати їх в узагальненому вигляді. Але одночасно вони незручні, бо під впливом інфляції вартісні оцінки ВВП (ВНП) за різні періоди стають непорівнянними. Це породжує необхідність розмежування *номінального і реального ВВП (ВНП)*.

Велике значення має вимірювання не тільки *рівня ВВП (ВНП)*, тобто абсолютних його розмірів, але й *темпів зростання*, відносної зміни їхньої величини, а також визначення їхнього розміру, що припадає *на душу населення*.

Основні чинники зростання ВВП (ВНП) – по-перше, обсяг (кількість) ресурсів, що використовуються (передусім капіталу і праці); по-друге, ефективність використання ресурсів; по-третє, рівень зайнятості.

Свої вимірювачі існують для *зайнятості й інфляції*. Так, інфляція може вимірюватися темпами зростання цін, вираженими у відсотках, за певний період. Як правило, індекси інфляції розраховуються щомісяця, щоквартально і за минулий рік - як загалом, так і по окремих товарних групах. Рівень зайнятості вимірюється декількома показниками – питомою вагою робочої сили (працездатного населення) в загальній чисельності населення, часткою зайнятих у загальній чисельності робочої сили, відсотком безробітних у загальній чисельності робочої сили, середньою тривалістю безробіття та інш.

Між найважливішими макроекономічними змінними – зростанням, безробіттям та інфляцією – існують взаємозв'язки, які

можуть бути ефективно використані при проведенні економічної політики. Залежність між **зростанням і безробіттям** відображується у *законі Оукена*, згідно з яким збільшення темпів економічного зростання забезпечує пропорційне зменшення рівня безробіття.

Існує, хоч і в менш явній формі, взаємозв'язок між **інфляцією і зростанням**. Стимулювання попиту в період високого безробіття підсилює інфляцію. Сильна інфляція у період зростання навпаки знижує ефективність цінового механізму, тобто зменшує реальні доходи, разом з тим і попит, а через падіння попиту – рівень виробництва.

Нарешті існує тісний зв'язок між **безробіттям та інфляцією**: чим менше інфляція, тим вище безробіття. Цей зв'язок графічно інтерпретується кривою Філіпса.

Одні з фундаментальних категорій макроекономіки - *сукупний попит і сукупна пропозиція*. Їх фундаментальна роль базується на тій теоретичній посилці, що обсяг виробництва і рівень цін визначаються саме співвідношенням між сукупним попитом і сукупною пропозицією. Тут можливі декілька варіантів взаємозв'язку між ними. За певних умов обсяг виробництва і відповідно рівень зайнятості залежать тільки від сукупних витрат, тобто від сукупного попиту. За інших обставин на виробництво і зайнятість сильніше починає впливати поведінка сукупної пропозиції, яка може створити певні труднощі для економічного зростання.

Розглядаючи макроекономічні моделі, необхідно постійно мати на увазі, що вони не можуть бути точною копією реальної дійсності. Один з головних принципів аналізу поведінки побудованих макроекономічних моделей – *принцип «за інших рівних умов»*.

3 Макроекономічна політика та її види

У сучасних умовах сформувалося декілька напрямів макроекономічної політики, основні з яких – *фіскальний і монетарний*. Провідником кожного з них у розвинених країнах виступають різні управлінські структури. Так, у США монетарну політику здійснює Федеральна резервна система – по суті

центрального банку країни, а фінансову політику – Конгрес. В Україні відповідно монетарну політику розробляє і реалізовує Національний банк України, а фінансову – Верховна Рада як вищий законодавчий орган. Об'єктами регулювання при проведенні монетарної політики виступають головним чином величина грошової маси і ставка відсотка, а для фінансової політики – величина податків і обсяг урядових витрат.

Теоретичні спори між різними школами макроекономіки ведуться, з урахуванням цих обставин, не тільки з питання про допустимість державного втручання у протікання економічних процесів, але й з приводу порівняльної оцінки результативності фінансової і монетарної політики щодо вирішення тих або інших конкретних проблем, а також відносно проблеми поєднання фінансової і монетарної політики. У такій площині питання по суті зводиться до того, який набір монетарних і фінансових заходів є оптимальним для вирішення проблеми відновлення рівноваги в даній конкретній ситуації. Саме набір відповідних заходів у часі утворює стабілізаційну політику, мета якої – зменшення коливань ділового циклу. Все мистецтво такої політики зводиться саме до визначення тривалості здійснення тих або інших заходів і по можливості точного дозування їхнього впливу на сукупний попит і сукупну пропозицію.

Будь-який тип стабілізаційної політики, що проводиться урядом окремої країни, не зможе дати бажаних результатів, якщо тільки у відповідних заходах не враховується дія зовнішньоекономічних чинників. Економіка будь-якої країни в сучасних умовах носить відкритий характер, певна частина її ВВП створюється або реалізовується за кордоном. І якщо теоретичні макроекономічні моделі не враховують цієї обставини, то їхня практична застосованість може виявитися нульовою, оскільки всі стабілізаційні заходи можуть не дати очікуваного результату якраз через те, що в них не враховано вплив зовнішньоекономічних чинників. У макроекономічній теорії це називання *проблемою рівноваги платіжного балансу*. Відповідно потрібно виділити такий відносно самостійний різновид економічної політики, як *зовнішньоекономічна політика*.

У той же час всі різновиди економічної політики, передусім такі, як фінансова і монетарна, застосовуються і для вирішення

довгострокових завдань, підтримки рівноваги в економіці поза прямим зв'язком з поточними економічними негараздами. У цій своїй якості вони утворюють *структурну політику*.

Звичайно структурна політика проводиться як один з елементів довгострокової політики економічного зростання, коли характер завдань, які вирішуються, такий, що потрібен більш тривалий час для досягнення відповідних цілей. Іноді в зв'язку з цим кажуть про *промислову політику*, маючи на увазі, що промисловість складає основу структури економіки будь-якої розвиненої країни. У межах такої структурної політики особливо виділяють *науково-технічну й інвестиційну політику*.

Існування необхідності проведення довгострокових за своєю природою заходів економічної політики багато в чому зумовлене існуванням так званих *великих циклів економічної кон'юнктури*, пов'язаних із закономірностями науково-технічного прогресу, а не з поточними коливаннями сукупного попиту і пропозиції.

На закінчення потрібно відмітити ще один різновид економічної політики – *соціальний*. Його також не можна звести до вирішення одного із завдань стабілізаційної політики, незважаючи на те, що в ході подолання економічних спадів однією з найважливіших цілей ставлять зниження рівня безробіття – типову соціальну проблему. У сучасних умовах соціальна політика в розвинених країнах вийшла за межі вирішення таких суто кон'юнктурних проблем. У поле її реалізації потрапили такі проблеми, як соціальне забезпечення, розвиток суспільних систем освіти, охорони здоров'я, культури і інших сфер діяльності, які охоплюють розвиток людини.

Тема 15. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ

План

- 1 Сутність валового внутрішнього продукту і підходи до його вимірювання
- 2 Цінові індекси
- 3 Структура ВВП. ВВП та інші показники економічного розвитку

1 Сутність валового внутрішнього продукту і підходи до його вимірювання

У найзагальнішому вигляді валовий внутрішній продукт (ВВП) являє собою узагальнений підсумок діяльності національної економіки як певної кількості товарів і послуг за визначений період. Зрозуміло, що підсумкове оцінювання результатів економічного розвитку може бути здійснено тільки у вартісній формі.

Прямі проблеми пов'язані з вимірюванням об'єктів обліку, доступних для відображення у ВВП. Серед них виділяють чотири основні проблеми.

По-перше, це проблема подвійного рахунка необхідність розмежування проміжного і кінцевого продукту, що витікає з неї. Загальна вартість продукту, що виходить з даної стадії виробництва, включає до себе не тільки витрати, здійснені на даній стадії, але і витрати, зроблені на попередніх стадіях (у формі витрат на сировину, матеріали, електроенергію і інших матеріальних витрат). Для вимірювання вартості проміжних продуктів такий спосіб виправданий, однак при оцінюванні кінцевих результатів він непридатний, оскільки в підсумковий результат одні і ті ж витрати включаються декілька разів, і вартісна оцінка загального обсягу матеріальних благ, які має у своєму розпорядженні суспільство, виявляється завищеною.

До складу ВВП входять тільки *кінцеві товари і послуги*, вартість яких розраховується на основі методу доданої вартості. Такий підхід дозволяє уникнути багаторазового підрахунку одних і тих же витрат.

Отже, до складу ВВП належать тільки кінцеві товари і послуги, вартість яких вимірюється за ринковими цінами. Ринкові ціни включають до себе непрямі податки. Якщо від ринкової ціни відняти непрямі податки, то отримаємо чисту ціну, яку фірми фактично одержують за свій товар. Розміри виробництва товарів і послуг, виміряні в таких очищених цінах, дозволяють визначити національний дохід.

По-друге, частина кінцевих товарів і послуг не приймає товарної форми, тобто не обмінюється на гроші, наприклад, державні послуги у вигляді послуг судів, правоохоронних органів,

чиновників держструктур і т. ін., хоча всім ясно, що такі послуги потрібно яким-небудь чином оцінити. Крім того, не піддається обліку, хоч і існує реально, частина ВВП, пов'язана з домашніми послугами. Ця частина ВВП враховується статистикою лише в тій мірі, в якій вона створюється найманим персоналом.

По-третє, частина грошових виплат, які зовні можуть бути прийняті за отримані прибутки, по суті ними не є, і тому не підлягають зарахуванню до складу ВВП. Це так звані *трансфертні виплати*, які не пов'язані з виконанням яких-небудь функцій по створенню товарів або наданню послуг тими, кому ці виплати призначені. Трансфертні виплати можуть здійснюватися як державою, так і приватним сектором. Приклад державних трансфертних виплат – допомога по безробіттю, пенсії, різні приватні пожертви. Аналогічну роль відіграють також купівля і продаж цінних паперів: суми, отримані від них, прямого відношення до створення продукції не мають, і тому також не повинні враховуватися при визначенні величини ВВП.

По-четверте, проблеми, пов'язані з вимірюванням розмірів ВВП, виникають і у зв'язку з існуванням *перепродажу* багатьох товарів, тобто переходом їх із рук у руки. Так, якщо людина купила автомобіль, а потім його продала, то вартість автомобіля не повинна зараховуватися у ВВП, оскільки таке зарахування означало б фактично подвійний рахунок. Однак якщо від перепродажу автомобіля отримані доходи, вони повинні бути враховані у складі ВВП.

Друга група проблем вимірювання ВВП – *непрямі* – пов'язана з тим, що деякі обставини, що прямо стосуються створення ВВП, лежать поза досяжністю статистичного обліку або оцінювання. Таких обставин *сім*.

1 Можливість використання даних про загальну величину ВВП для оцінювання рівня розвитку країни. Навіть якби і не існувало першої групи проблем вимірювання ВВП, сама по собі величина ВВП не дозволяє ще оцінити рівень розвитку країни, оскільки вона не співвіднесена з кількістю людей, які його створюють. Нарівні із *загальним* обсягом велике значення має і *душовий* обсяг ВВП. Якщо ВВП зростає швидкими темпами, але населення збільшується ще швидше, то душовий ВВП падає, що є

свідченням погіршення умов життя, незважаючи на економічне зростання.

2 Обмежена можливість використання даних про загальну величину ВВП для оцінювання життєвого рівня населення, оскільки у величині ВВП не відображено *характер його розподілу* в суспільстві, тобто абсолютно не видно, наскільки рівномірно він розподілений між різними прошарками суспільства. Графічно проблема розподілу зображується у вигляді кривої Лоренца.

3 У врахованій величині ВВП не відображуються вигоди, які люди отримують від *збільшення вільного часу*. З розвитком суспільства збільшення ВВП супроводжується зростанням можливостей для відпочинку і розваги. Одна й та ж величина ВВП навіть при рівній чисельності населення у двох країнах може бути виразом неоднакового рівня життя саме внаслідок відмінностей у продуктивності праці в цих країнах. Внаслідок цих відмінностей зручність життя при інших рівних умовах, вище там, де краще умови для відпочинку, що набуває форм більшої тривалості відпусток, канікул, святкових днів і т.ін.

4 У виміряній офіційною статистикою величині ВВП також не отримує належного відображення *покращення якості продукції, що виробляється*. Справа в тому, що вартісні вимірники враховують не тільки динаміку фізичного обсягу продукції, але і зміну цін. Тому покращення якості продукту може аж ніяк не відобразитися у виміряній та офіційно врахованій величині ВВП.

5 Істотний недолік вартісного оцінювання ВВП – те, що при такому способі його вимірювання ми позбавлені можливості порівнювати користь одного товару з іншим і визначити суспільну корисність даного набору матеріальних благ і послуг.

6 У ВВП абсолютно не відображаються витрати суспільства від виробництва матеріальних благ і надання послуг, передусім ті *втрати, яких зазнає навколишнє середовище*. Ясно, що в умовах індустріального суспільства зростання ВВП супроводжується збільшенням навантажень на навколишнє середовище, і по мірі цього вигоди від його продовження необхідно зіставляти з витратами. У результаті може виявитися, що впродовження зростання не є доцільним через те, що вигоди від збільшення кількості благ переважаються витратами від зростання збитків навколишнього середовища.

7 Із вимірюванням ВВП пов'язана ще одна важлива проблема – врахування результатів функціонування *тіньової економіки*. Адже якщо уряд офіційно контролює меншу частину реально функціонуючої економіки, то, швидше, саме тіньова економіка диктує владі, в якому напрямі рухатися, виходячи з потреб самої тіньової економіки, а не з інтересів суспільства.

Отже, ВВП при всіх труднощах і проблемах його вимірювання виступає важливим показником рівня економічного розвитку тієї або іншої країни і відображає рівень життя, досягнутий у ній. Для цілей економічного аналізу використовується також показник *валового національного продукту* (ВНП). Якщо ВНП відображає результати виробничої діяльності національного капіталу, тобто включає до себе певну кількість товарів і послуг, створених на підприємствах, які належать капіталу даної країни, в тому числі що знаходяться за кордоном, то до складу ВВП входить вся продукція, створена на території даної країни, в тому числі й іноземним капіталом. Це означає, що ВВП і ВНП співпадають у тій частині, яка охоплює товари і послуги, створені національним капіталом на території даної країни. Другою ж частиною ВНП є продукція, створена національним капіталом за кордоном, а ВВП, відповідно, продукція, створена іноземним капіталом на території даної країни. Перевищення ВНП над ВВП означає, що вітчизняні підприємці за кордоном створюють продукції більше, ніж іноземні підприємці в даній країні. В Україні використовується показник ВВП.

2 Цінові індекси

При вимірюванні величини ВВП істотне значення мають не тільки повнота обліку самих товарів, що виробляються, і послуг, що надаються, але й ціни, які використовуються при підрахунку. У практиці вимірювання ВВП застосовуються два показники – *номінальний і реальний ВВП*.

Номінальний визначається підсумовуванням добутків обсягів виробництва окремих товарів і послуг на рівень їх фактичних цін в даному році. Для зіставлень же ВВП між собою за різні роки потрібне порівняння саме величин фізичного обсягу ВВП, тобто визначення реального ВВП. Щоб забезпечити таку

порівнянність, необхідно зафіксувати ціни якого-небудь року, взятого за базисний, і виміряти в цих цінах вартісний обсяг виробництва в році, який нас цікавить. Порівняння отриманих результатів за два вибраних роки відобразить тільки зміни фізичного обсягу ВВП, без урахування зміни рівня цін.

Дефлятор ВВП являє собою відношення номінального ВВП даного року, вираженого в поточних цінах, до реального ВВП цього ж року, вираженого в порівнянних цінах базового року. Для підрахунку показника обирається певний перелік товарів і послуг (так званий кошик), причому набір є досить широким і відповідає вимозі репрезентативності, тобто охоплює основні товарні групи.

Індекс споживчих цін розраховується для стандартного набору споживчих товарів шляхом порівняння його вартості за різні роки. Відмінності цього індексу від дефлятора полягають, по-перше, в тому, що при розрахунку дефлятора використовується більш широкий кошик; по-друге, у дефлятора склад кошика за різні роки не співпадає, у той час як в індексі споживчих цін він є незмінним за роками; по-третє, у складі дефлятора фігурують тільки ціни вітчизняних товарів, у той час як при розрахунку індексу споживчих цін використовуються і ціни імпортованих товарів.

Індекс цін виробників включає до себе ціни на сировину, напівфабрикати, що використовуються переважно на ранніх стадіях виробництва. Тому він раніше за інші індекси вловлює посилення інфляції і сигналізує про подальше зростання споживчих цін. У практиці вимірювань індекс типу дефлятора називається *індексом Пааше*, а індекс типу споживчих цін – *індексом Ласпейреса*. Використання індексу Ласпейреса дає завищені результати вимірювання зростання вартості життя, оскільки не враховує зміну структури споживання товарів і послуг через інфляцію.

3 Структура ВВП. ВВП та інші показники економічного розвитку

Вартісний обсяг виробництва кінцевих товарів і послуг у країні розраховується так: одну її частину складають його витрати, які йдуть на виплати власникам ресурсів, а друга частина відповідно утворює його дохід або збиток.

Суми, виплачені власникам ресурсів (сировини, матеріалів, робочої сили), утворюють їх власні доходи у вигляді заробітної плати, прибутку, ренти, відсотка і т. п. Зрештою вартість кінцевих товарів і послуг складається з суми величин доходів всіх, хто мав відношення до їхнього створення. Таким чином, вартість будь-якого товару можна розглядати, з одного боку, як величину витрат на його придбання, а з іншого – як суму доходів, пов'язаних з його створенням.

З точки зору «витратного» підходу до визначення ВВП його структура включає до себе чотири компоненти:

- *особисті споживчі витрати;*
- *валові інвестиції;*
- *державні закупівлі товарів і послуг;*
- *чистий експорт.*

Особисті споживчі витрати складаються з витрат на купівлю товарів повсякденного попиту, товарів тривалого користування і оплати послуг. Хоч ця стаття має назву «особисте споживання», за нею проходять і витрати, які за своєю економічною природою носять характер інвестицій (наприклад, купівля автомобіля для особистого користування).

Валові інвестиції охоплюють всю суму капіталовкладень приватного сектора, здійснених у даному році всередині країни. Валові інвестиції використовуються для таких цілей:

- будівництва виробничих будівель і службових приміщень;
- придбання обладнання;
- приросту виробничих запасів;
- житлового будівництва.

Необхідність врахування вкладень у *виробничі запаси* в складі валових інвестицій витікає з того, що ВВП включає до себе вартість вироблених кінцевих товарів і послуг, частина яких може і не бути реалізована в даному році. Тому збільшення запасів розглядається як інвестиції зі знаком «плюс», а зменшення - як інвестиції зі знаком «мінус». Сам факт падіння рівня запасів означає, що суспільство в даному році купує більше, ніж воно виробило в цьому ж році.

Причина, за якою житлове будівництво проходить за розділом «інвестиції», тобто капіталовкладення, полягає у тому,

що житловий будинок розглядається як джерело ренти для свого власника, тобто як капітал.

Саме поняття «валові» означає, що ці витрати охоплюють усі вкладення у сукупний капітал суспільства незалежно від того, чи відбувається при цьому заміна частини капіталу, що вибуває з виробництва в поточному році, внаслідок фізичного або іншого зносу. З урахуванням же цієї обставини частина валових інвестицій являє собою *амортизацію* основного капіталу, а інша частина, що називається *чистими інвестиціями*, йде на приріст капітальної вартості. ВВП за вирахуванням амортизації утворює *чистий національний продукт* (ЧНП).

До державних закупівель товарів і послуг (державного споживання) належать витрати центральних і місцевих органів влади на забезпечення функціонування відповідних державних органів і служб: витрати на оборону, утримання чиновників, правоохоронних органів, освіти, судів і т. ін. До складу державних закупівель не входять трансфертні виплати.

Чистий експорт – це різниця між сумою, яку витрачають іноземці на купівлю наших товарів, і сумою, яка витрачається на купівлю іноземних товарів, інакше кажучи, різниця між експортом та імпортом (торговий баланс). Позитивна різниця збільшує ВВП, негативна – зменшує.

Одне з найважливіших співвідношень – це співвідношення між валовими інвестиціями й амортизацією. Теоретично можливі три варіанти їх взаємозв'язку. Перший – оптимальний, коли валові інвестиції більше, ніж амортизація. У результаті відбувається безперервне збільшення маси функціонуючого капіталу, а тим самим – зростання виробничих можливостей суспільства. Другий варіант – коли валові інвестиції дорівнюють амортизації. Це небажаний, але прийнятний варіант, бо при ньому забезпечується хоча б збереження виробничих можливостей суспільства. І нарешті третій варіант – валові інвестиції менше, ніж амортизація основного капіталу – означає зменшення розмірів капіталу та виробничих можливостей суспільства, скорочуючи тим самим перспективи економічного зростання у майбутньому, а при збереженні цієї тенденції – застій і занепад економіки.

Розглянемо структуру ВВП з точки зору підрахування *доходів*:

- 1) доходи від праці;
- 2) доходи від індивідуальної приватної власності;
- 3) рента;
- 4) відсоток;
- 5) прибуток корпорацій;
- 6) непрямі податки;
- 7) амортизація.

Доходи від праці становлять основну частину доходів. Вони існують у вигляді заробітної плати, яку приватні фірми і державні установи виплачують своїм працівникам, а також у вигляді різних додаткових виплат роботодавців, включаючи відрахування у приватні і державні пенсійні фонди.

Доходи від власності являють собою одну з форм існування доходів, а саме доходів приватного капіталу, партнерств і кооперативів, тобто некорпорованого бізнесу. Другу форму існування доходів утворюють доходи корпорованого бізнесу (корпорацій).

Прибутки корпорацій використовуються у декількох напрямках. Одна частина прибутків перераховується до держбюджету як податки. Друга виплачується акціонерам у вигляді дивідендів, утворюючи зрештою елемент сімейних доходів. Нарешті третя частина прибутків корпорацій утворює нерозподілений прибуток, призначений для фінансування капіталовкладень.

Рентні доходи утворюються за рахунок надання майна в користування. Наприклад, домовласники отримують ренту від здачі в оренду квартир.

Відсоток – це дохід власників коштів (грошового капіталу), що отримується ними від підприємців за користування позиками. Сюди не входять доходи від цінних паперів – державних і приватних облігацій, які враховуються як трансфертні платежі.

Непрямі податки сплачують підприємці на користь держави при продажу кінцевих товарів і послуг. Ці податки входять у ціну товарів і перераховуються державі насамперед після того, як товар реалізовано. Прикладом може служити податок на додану вартість, а також акцизні збори від продажу окремих груп товарів.

Аналіз структури ВВП був би неповним, якби він не враховував *перерозподільчих процесів*. У ході перерозподілу,

здійснюваного головним чином через податкову систему, виникають кінцеві доходи всіх прошарків суспільства і забезпечується кінцева реалізація ВВП. До показників, що відображають перерозподіл у процесі руху ВВП, відносяться: *чистий національний продукт, національний, особистий і розподілений доходи.*

Чистий внутрішній продукт (ЧВП) – це ВВП за вирахуванням амортизації. Для визначення величини *національного доходу* необхідно з ЧВП вирахувати величину непрямих податків. Так отримується сума доходів, зароблених усіма прошарками суспільства в поточному році. Поняття *особистого доходу* відрізняється від поняття національного, оскільки не всі люди, що мають дохід за результатами господарської діяльності того або іншого підприємства, дійсно цей дохід отримують у повному обсязі. Уряд обкладає доходи, які отримуються корпораціями, *податками*, і це зменшує їх реальну величину, що доходить до дійсних власників. Крім того, уряд здійснює *трансфертні виплати*, які приводить до підвищення частки особистих доходів у ВВП. Що стосується бізнесу, то частина доходів, яка по праву належить людям як власникам корпорацій, не доходить до них внаслідок того, що частка корпоративних прибутків використовується як *нерозподілені прибутки*. Ще одна частина зароблених коштів також не виплачується працівникам, а прямує у *фонд соціального страхування*. Тому, щоб визначити величину *особистого доходу*, необхідно від національного доходу відняти податок на прибуток корпорацій, величину нерозподіленого прибутку корпорацій, суми відрахувань на соціальне страхування, додати суми трансфертних виплат. Нарешті для визначення *розподіленого доходу* необхідно від особистого прибутку відняти величину прибуткового податку.

Отже, основне макроекономічне рівняння, яке характеризує співвідношення між різними складовими частинами ВВП, має такий вигляд:

ВВП = споживання + інвестиції + державні закупівлі + чистий експорт = розподілений дохід + податки - трансферти = споживання + заощадження + податки - трансфертні платежі.

Тема 16. МОДЕЛЬ СУКУПНОГО ПОПИТУ ТА СУКУПНОЇ ПРОПОЗИЦІЇ

План

1 Сукупний попит. Крива сукупного попиту. Закон сукупного попиту та його чинники

2 Нецінові чинники сукупного попиту та їхній вплив на криву сукупного попиту

3 Сукупна пропозиція. Крива сукупної пропозиції залежно від фази економічного циклу. Нецінові чинники сукупної пропозиції

4 Сукупний попит – сукупна пропозиція як модель економічної рівноваги. Механізм досягнення рівноваги в економіці

1 Сукупний попит. Крива сукупного попиту. Закон сукупного попиту та його чинники

Національний ринок країни в цілому розглядається з позицій співвідношення попиту та пропозиції. Макроекономіка аналізує агреговані економічні показники, тому необхідно вивчати поняття сукупного попиту та сукупної пропозиції.

Сукупний попит (AD) – це та сумарна кількість товарів і послуг, яку всі суб`єкти національного ринку готові придбати при даному рівні цін.

За своєю структурою сукупний попит складається із:

C – споживчого попиту з боку населення країни на придбання товарів та послуг для задоволення потреб населення країни в цілому;

I – інвестиційного попиту з боку фірм-виробників на інвестиційні товари;

G – попиту на вироблені в країні товари та послуги з боку держави у вигляді державних закупок;

X – попиту з боку іноземців на товари в країні, який розраховується як чистий експорт (експорт – імпорт).

Таким чином, $AD = C + I + G + X$.

Закон сукупного попиту: величина сукупного попиту знаходиться у зворотній залежності від динаміки рівня цін у країні

при інших рівних умовах. Даний закон нагадує дію закону попиту на ринках окремих товарів і послуг (див. рисунок 1).

При побудові **графіка сукупного попиту** враховується ситуація на національному ринку в цілому. Тому по горизонтальній осі відкладається та величина реального ВВП країни, яку можуть придбати суб`єкти національного ринку на даний час при даному рівні цін на всі товари та послуги в країні (P). Рівень цін розраховується у відсотках до певного періоду.

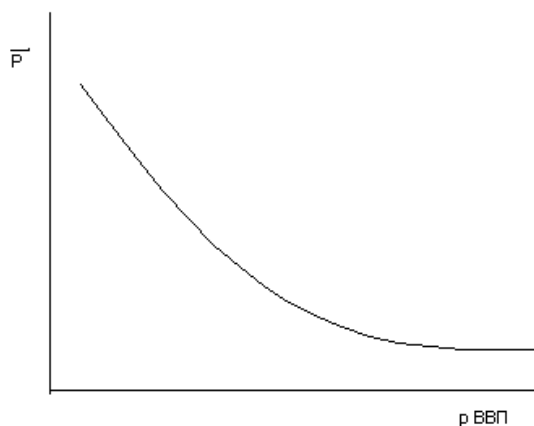

Рисунок 1 – Графік сукупного попиту

Дія закону попиту розглядається при умові, що кількість грошей у країні залишається незмінною, що і зумовлює зворотню залежність між величиною АД та рівнем цін у країні.

Дію закону сукупного попиту підсилюють три ефекти:

1 Ефект відсоткових ставок.

Коли в країні зростає рівень цін на всі товари та послуги, наслідком цього стає зростання відсоткових ставок по кредитах. Це призводить до зменшення попиту на інвестиції, які є важливою складовою частиною сукупного попиту. В результаті при зростанні рівня цін величина АД падає.

2 Ефект багатства (ефект реальних касових залишків).

При зростанні рівня цін у країні купівельна спроможність заощаджень населення значно зменшується. Тепер на заощаджені кошти населення зможе придбати набагато менше товарів і послуг. Це приводить до зменшення споживчого попиту, тобто і сукупного попиту.

3 Ефект імпортних закупок.

При зростанні рівня цін в країні зменшується величина експорту та зростає величина імпорту. Це приводить до зменшення чистого експорту, а отже, і сукупного попиту.

Таким чином, сукупний попит – це попит на всі товари та послуги, які вироблені в національній економіці, з боку всіх суб`єктів національного ринку: населення, фірм-виробників, держави та іноземців. Крива сукупного попиту показує зворотню залежність між величиною сукупного попиту і рівнем цін на всі товари та послуги. Але, як і у випадку з ринковим попитом, на сукупний попит впливає цілий ряд нецінових чинників.

2 Нецінові чинники сукупного попиту та їхній вплив на криву сукупного попиту

Всі чинники, які складають сукупний попит у країні, є одночасно і його неціновими чинниками.

1 Зміни в споживчих витратах (С), на які впливають:

- **динаміка доходів населення країни.** Коли доходи населення зростають, воно купує на національному ринку більше товарів і послуг, що призводить до збільшення сукупного попиту. І, навпаки коли падають доходи, населення зменшує споживчий попит;

- **ставка прибуткового податку на доходи фізичних осіб.** Коли ставки прибуткового податку зменшуються, це призводить до збільшення доходів населення, що дає йому можливість купувати більше товарів і послуг. У результаті сукупний попит у країні зростає, що графічно відображається зміщенням кривої AD вправо та вгору;

- **очікування населенням майбутніх змін на рівні цін у країні.** Якщо населення країни впевнене в стабільності цін, воно зменшує споживання і збільшує заощадження. У разі посилення інфляційних очікувань населення намагається якнайшвидше витратити свої гроші, що збільшує і сукупний попит;

- **рівень добробуту споживачів у цілому,** який визначається ринковою вартістю всіх його активів, цінних паперів і нерухомості. Якщо добробут населення зростає, то це призводить

до збільшення сукупного попиту, оскільки багате населення може дозволити собі більше споживати і менше зберігати.

2 Другою складовою частиною AD виступають **інвестиційні витрати або інвестиції**. На зміни в інвестиціях діють:

- **відсоткова ставка по кредитах банку**. Якщо рівень цін розглядати як незмінний, а кредити банків дорожчають, то інвесторам стає не вигідним отримувати такі кредити. Тому зростання ставки відсотків по кредитах призводить до зменшення як інвестиційного, так і сукупного попиту. І навпаки, коли в банках можна взяти дешеві кредити, інвестори вкладають ці кошти в розвиток виробництва і купують на національному ринку більше інвестиційних товарів: машин, обладнання, сировини, матеріалів, що призводить до збільшення сукупного попиту;

- **прибутковість майбутніх інвестицій**, що впливає на рівень інвестиційного попиту. Якщо розрахунки підприємця показують високу прибутковість майбутніх інвестицій, то він буде вкладати в розвиток підприємства значні кошти, що призведе до зростання інвестиційного і сукупного попиту. Якщо ж інвестиції будуть приносити малі прибутки, а їх отримання є справою проблематичною, то сукупний попит буде зменшуватись разом з інвестиційним попитом;

- **наявність надлишкових виробничих потужностей**, що змінює рівень інвестицій у країні. Якщо на виробництві існує обладнання, що не все використовується, то вкладати інвестиції у розвиток виробництва не має сенсу. І навпаки, якщо все обладнання працює на повну потужність, а попит на продукцію зростає, необхідно розширювати виробництво за рахунок нових інвестицій. Це приведе і до збільшення сукупного попиту;

- **розвиток НТР і виникнення нових технологій**. Впровадження нових технологій потребує значних інвестицій, збільшення яких призведе і до збільшення сукупного попиту;

- **рівень оподаткування доходів підприємців**, який визначає рівень інвестицій у країні. Низькі ставки податків на прибуток дають можливість залишати більше коштів у розпорядженні підприємств, що в масштабах економіки країни збільшує рівень інвестицій і призводить до зростання AD.

3 Зміни в розмірі державних закупок є третім елементом AD. Коли державні закупки зростають, то сукупний попит у країні

також зростає. Збільшення державних закупок залежить від доходів державного бюджету та структури його видатків.

4 Чистий експорт (експорт – імпорт) – четверта складова AD. Зростання чистого експорту залежить від:

- якості продукції, яка виробляється у країні, її відповідності світовим стандартам якості;
- співвідношення рівня цін у країні та світових цін;
- стану економіки країн-партнерів по міжнародній торгівлі;
- стану вітчизняної економіки;
- зміни в курсах національної валюти.

Збільшення розміру чистого експорту означає, що іноземні покупці збільшують попит на продукцію вітчизняних підприємств, це призведе і до збільшення чистого експорту в країні.

Графічно зміни в сукупному попиті, як уже відмічалось вище, відображуються **зсувом кривої AD** вправо при зростанні і вліво при зменшенні сукупного попиту (див. рисунок 2). Якщо крива AD є вихідною, то збільшення сукупного попиту в країні в результаті дії нецінових чинників буде відображуватись зсувом кривої AD у положення AD1, при незмінному рівні цін P. При цьому обсяг попиту на реальний ВВП збільшиться до рівня Q1.

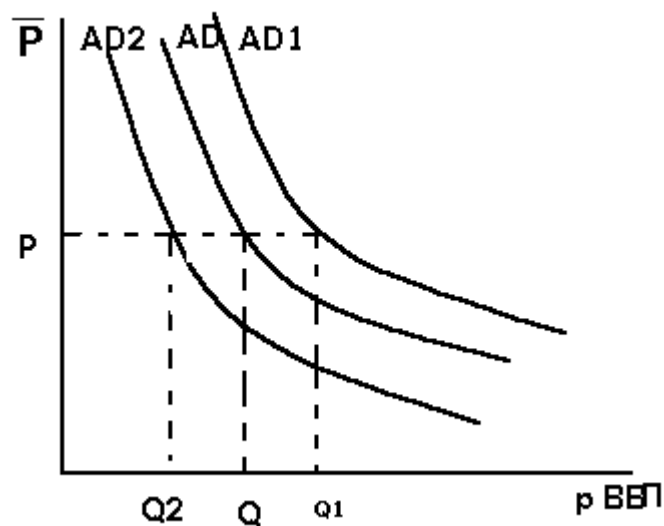

Рисунок 2 – Зсув кривої AD

Коли в результаті дії нецінових чинників сукупний попит у країні зменшується, то крива AD зміщується в положення AD2, а обсяг сукупного попиту у країні зменшується до рівня Q2. Це

означає, що при незмінному рівні цін суб`єкти національного ринку готові придбати реального ВВП країни набагато менше, ніж раніше.

Слід обов`язково зауважити, що зміни в сукупному попиті можуть виникнути і в результаті змін у кількості грошей, які обертаються в економіці. Збільшення кількості грошей також зміщує криву сукупного попиту вправо, але результатом такого зміщення може бути інфляція попиту.

3 Сукупна пропозиція. Крива сукупної пропозиції залежно від фази економічного циклу. Нецінові чинники сукупної пропозиції

Сукупна пропозиція (AS) – це та кількість товарів і послуг, яку національні та іноземні виробники готові поставити на національний ринок при даному рівні цін.

В основі сукупної пропозиції, звичайно ж, лежить кількість товарів і послуг, які були вироблені в економіці країни для реального кінцевого споживання, тобто реальний ВВП. Але структура сукупної пропозиції дещо складніша.

$AS = \text{реальний ВВП} + \text{імпорт} + \text{державні запаси країни} + \text{кошти фондів соціального страхування} - \text{втрати в економіці} - \text{витрачання державних запасів країни}.$

Крива сукупної пропозиції також має певні особливості. Її побудова потребує врахування таких моментів:

- періоду часу в розвитку економіки (довгострокового або короткострокового);
- фази ділового циклу, на якій перебуває економіка країни;
- наявності давньої дискусії між представниками класичної та кейнсіанської шкіл про характер кривої сукупної пропозиції.

У **довгостроковому** періоді крива сукупної пропозиції показує пряму залежність між зростанням реального ВВП і рівнем цін у країні (рисунок 3).

Характер короткострокової кривої сукупної пропозиції залежить від циклічного розвитку економіки і складається з трьох відрізків (див. рисунок 4). Перший відрізок має назву **горизонтального, або кейнсіанського**. Економісти кейнсіанської школи вважають, що в умовах економічної кризи сукупна

пропозиція у країні не залежить від рівня цін та їх динаміки. Оскільки існують невикористані виробничі потужності підприємств і значний рівень безробіття, то збільшення обсягів виробництва можливе при незмінних витратах і цінах.

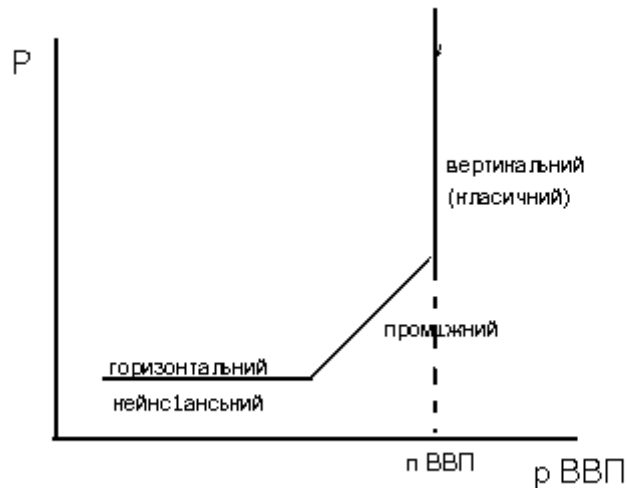

Рисунок 3

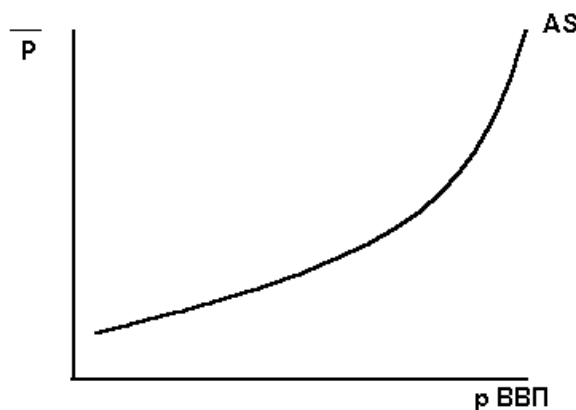

Рисунок 4 – Короткострокова крива сукупної пропозиції

Економісти **класичної школи** (третій відрізок) вважають, що крива AS є **вертикальною**. Вони стверджують, що ринкова економіка через механізми саморегулювання постійно повертається до обсягів виробництва потенційного ВВП, який відповідає вертикальному відрізку кривої AS. **Проміжний відрізок** (другий) кривої сукупної пропозиції означає ситуацію економічного зростання, коли збільшення обсягів виробництва

потребує зростаючих затрат, які повинні бути перекриті зростаючими цінами. Аналіз короткострокової кривої AS вводить в економічний аналіз дуже важливе поняття – потенційний ВВП.

Потенційний ВВП – це той максимальний обсяг ВВП, який може бути вироблений в економіці країни при умові використання всіх її виробничих можливостей і повній зайнятості робочої сили.

На величину сукупної пропозиції впливає також цілий ряд **нецінових чинників**.

1 Ціни на ресурси. Створення ВВП потребує певної кількості ресурсів. Якщо ціни на сировину, матеріали або електроенергію зростають, то сукупна пропозиція у країні зменшується. Різке збільшення цін на ресурси (в декілька разів) економісти називають «**шоком пропозиції**». Такі «шоки» приводять до особливо різкого зменшення обсягів виробництва ВВП.

2 Рівень продуктивності праці та технологій. Продуктивність праці визначається кількістю продукції, яка приходить на одного працівника. Чим вище рівень продуктивності праці, тим більше сукупна пропозиція у країні. Продуктивність праці залежить значно від того, як швидко у виробництві використовуються найновіші досягнення НТР, на якому рівні знаходиться у країні використання найсучасніших технологій виробництва. В свою чергу впровадження сучасних технологій виробництва потребує значних **інвестицій**. Тому в короткостроковому періоді інвестиції виступають неціновим чинником сукупного попиту, а в довгостроковому – неціновим чинником сукупної пропозиції.

3 Державне регулювання економіки здійснює значний вплив на сукупну пропозицію у країні. Ефективна державна політика створює умови для збільшення сукупної пропозиції. Помилки в ній можуть призвести до погіршення економічної ситуації у країні.

Графічно дія нецінових чинників сукупної пропозиції ілюструється зміщенням кривої AS вправо при збільшенні і вліво при зменшенні сукупної пропозиції (див. рисунок 5).

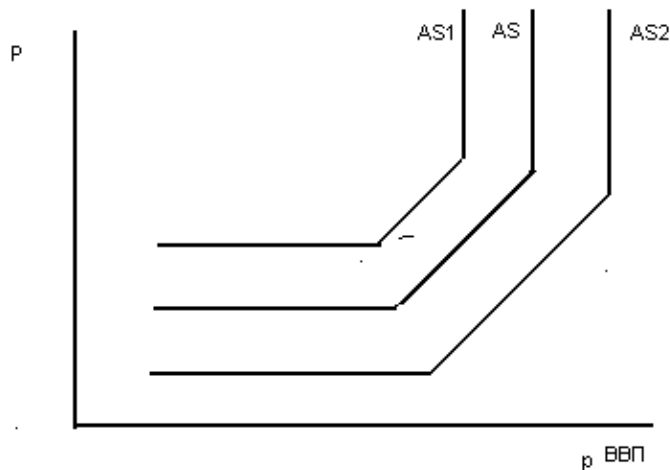

Рисунок 5 – Зміни сукупної пропозиції під впливом нецінових чинників

4 Сукупний попит – сукупна пропозиція як модель економічної рівноваги. Механізм досягнення рівноваги в економіці

На національному ринку в цілому ситуація рівноваги визначається як рівність між сукупним попитом і сукупною пропозицією товару на ринку. Саме вона буде визначати рівноважний обсяг виробництва реального ВВП та рівноважний рівень цін у країні.

Але економіка розвивається циклічно, що відображується різними відрізками короткострокової кривої сукупної пропозиції. Розглянемо кожну ситуацію окремо.

1 Крива AD перетинає криву AS на горизонтальному відрізку, тобто економіка країни знаходиться у кризовому стані (див. рисунок б).

Кризова ситуація означає наявність великої кількості безробітних і значної кількості невикористаних виробничих потужностей підприємств. У даному випадку рівноважний обсяг виробництва реального ВВП буде відповідати ситуації рівності між сукупним попитом і сукупною пропозицією, а величина рівноважного ВВП країни буде меншою, ніж потенційний ВВП.

У цьому випадку рівень цін не відіграє жодної ролі в досягненні рівноваги і залишається незмінним.

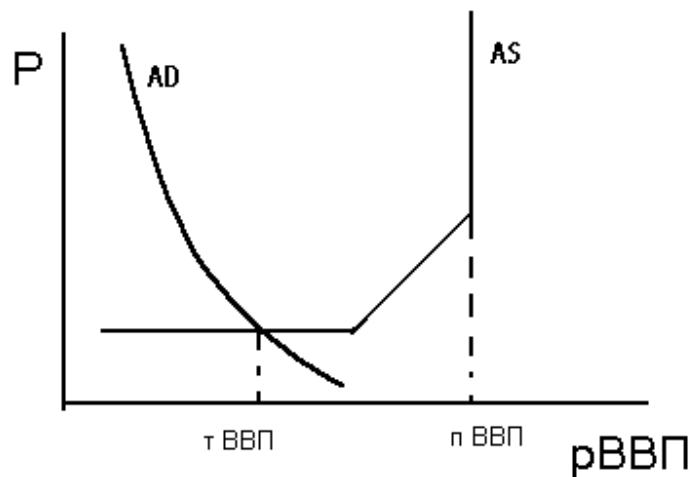

Рисунок 6 – Досягнення рівноваги на горизонтальному відрізку AS

Якщо сукупний попит зросте від рівня AD до рівня AD1 (див. рисунок 7), то виробничий сектор економіки збільшить обсяги виробництва рівноважного ВВП від рівня Q до рівня Q1. Але рівень цін залишається незмінним – P0.

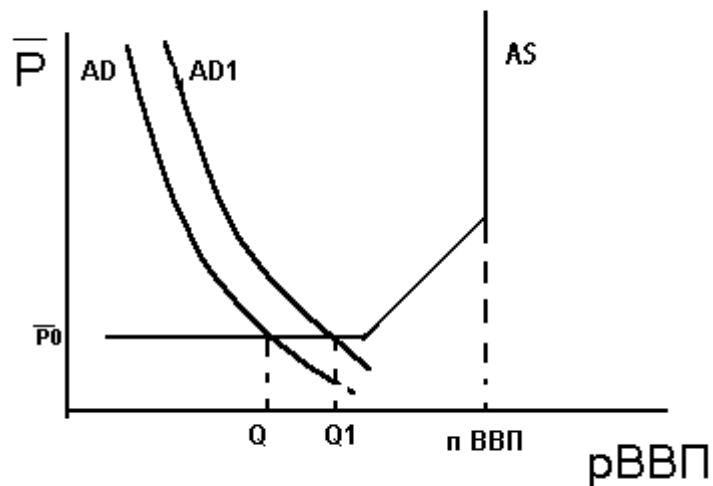

Рисунок 7 – Збільшення сукупного попиту на горизонтальному відрізку

В умовах кризи наявність невикористаних виробничих потужностей дає можливість підприємцям збільшувати обсяги виробництва при незмінних витратах фірми, а отже, і при

незмінних цінах. Відомо, що дуже важливою частиною витрат є заробітна плата. Але в умовах економічної кризи та значного рівня безробіття працівники готові працювати і при незмінному рівні заробітної плати. Тому головним чинником зростання рівноважного ВВП на горизонтальному (кейнсіанському) відрізку є не збільшення цін, а зростання сукупного попиту.

2 Досягнення рівноважного ВВП на проміжному відрізку кривої сукупної пропозиції показано на рисунку 8.

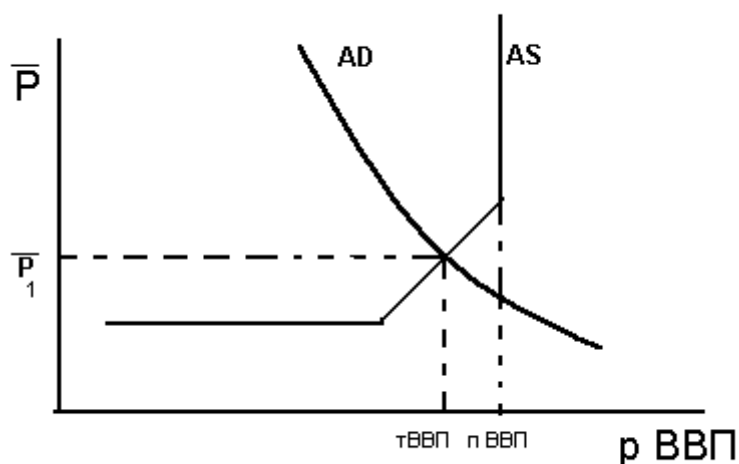

Рисунок 8 – Досягнення рівноважного ВВП на проміжному відрізку AS

На цьому відрізку відображується ситуація виходу з економічної кризи, при якій величина рівноважного ВВП наближається до рівня потенційного ВВП. Але процес економічного зростання супроводжується збільшенням рівня цін у країні. Розглянемо схему досягнення рівноважного стану економіки при зростанні сукупного попиту на проміжному відрізку (див. рисунок 9).

Збільшення сукупного попиту від рівня AD до рівня AD1 на проміжному відрізку кривої сукупної пропозиції призведе як до збільшення рівноважного ВВП від величини Q до Q1, так і до збільшення рівня цін у країні від P до P1. Це пояснюється тим, що нарощування обсягів виробництва тепер потребує від підприємців зростання інвестицій на закупку нового обладнання, нових технологій, більшої кількості сировини і матеріалів, а також

зумовлює збільшення заробітної плати працівників для стимулювання переходу з інших підприємств на їхні фірми. Витрати фірм зростають, що робить виробництво прибутковим лише при умові збільшення цін.

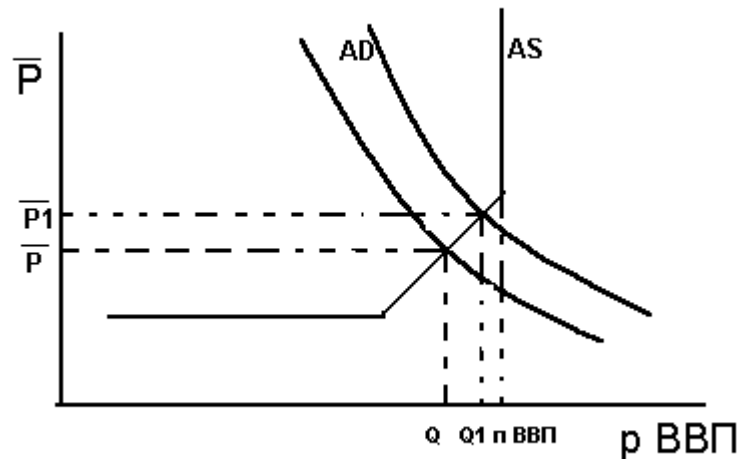

Рисунок 9 – Збільшення сукупного попиту на проміжному відрізку сукупної пропозиції

3 Досягнення рівноваги на вертикальному (класичному) відрізку кривої сукупної пропозиції ілюструє рисунок 10.

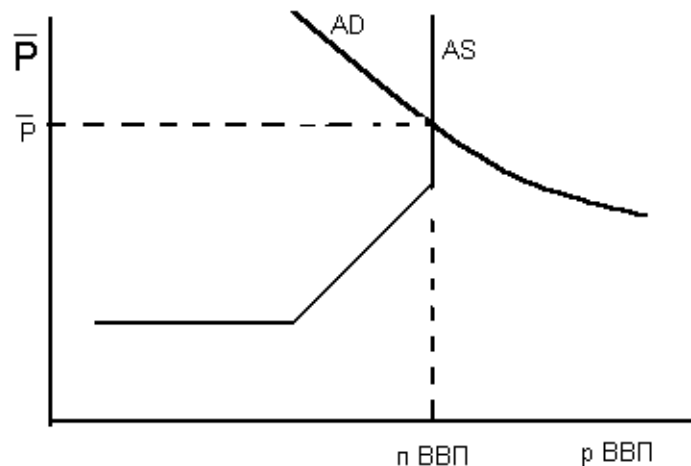

Рисунок 10 – Досягнення рівноваги на вертикальному відрізку AS

Вертикальний відрізок кривої AS відображує ситуацію досягнення економікою рівня виробництва потенційного ВВП.

Рівність сукупного попиту і сукупної пропозиції на цьому відрізку означає, що сукупний попит дорівнює потенційному ВВП країни.

Виробництво потенційного ВВП являє собою повне використання виробничих можливостей країни і повну зайнятість робочої сили. Тому збільшенням сукупного попиту на вертикальному відрізку кривої сукупної пропозиції не буде супроводжуватись збільшення обсягів виробництва рівноважного ВВП і матиме своїм наслідком лише зростання рівня цін, тобто інфляцію попиту (див. рисунок 11).

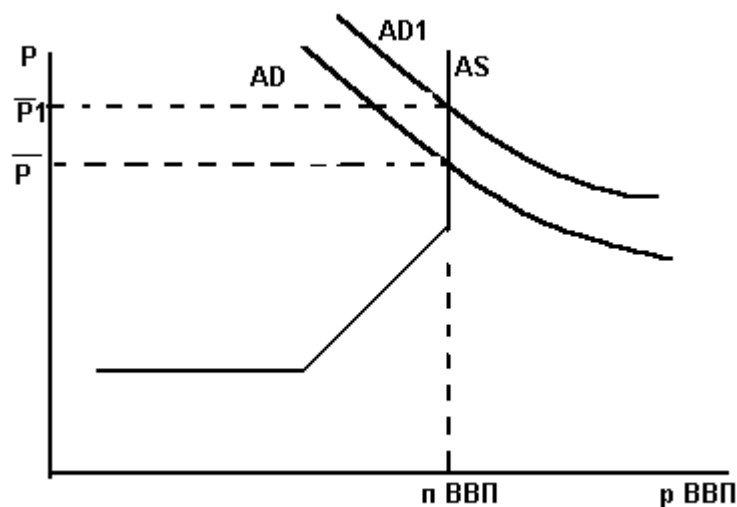

Рисунок 11 – Збільшення сукупного попиту на вертикальному відрізку AS

Збільшення сукупної пропозиції від рівня AD до рівня AD1 не приводить до зростання рівноважного рівня виробництва, але супроводжується зростанням рівня цін від P до P1.

На сучасному етапі ціни носять досить жорсткий характер і не знижуються до початкового рівня, що пов'язано з незмінністю цін на ресурси, і перш за все за робочу силу (заробітна плата не має тенденції до зменшення). Тому, якщо під впливом зростання AD рівень цін зростає, то при зменшенні AD обсяги виробництва падають, але ціни залишаються незмінними (див. рисунок 12).

Економіка країни в цьому випадку наштовхується на ефект, який отримав назву «**ефекту храповика**» («храповик» – це механізм, який дозволяє крутити колесо лише вперед, але не назад).

На рисунку 12 видно, що сукупний попит зростає від рівня AD1 до AD2. Це приводить до збільшення обсягів рівноважного ВВП від рівня Q1 до Qf (тобто потенційного ВВП), але також і до збільшення цін від P1 до P2. Оскільки ціни є досить жорсткими і не мають тенденції до зменшення, то коли сукупний попит у країні почне падати від рівня AD2 до рівня AD1, **виникне нова рівновага в точці Q2**, яка буде означати, що ціни залишились такими ж (P2), а обсяги виробництва набагато зменшились (до Q2). Тому при проведенні економічної політики необхідно пам'ятати, що різке зменшення сукупного попиту здійснює дуже негативний вплив на економіку і поглиблює економічну кризу.

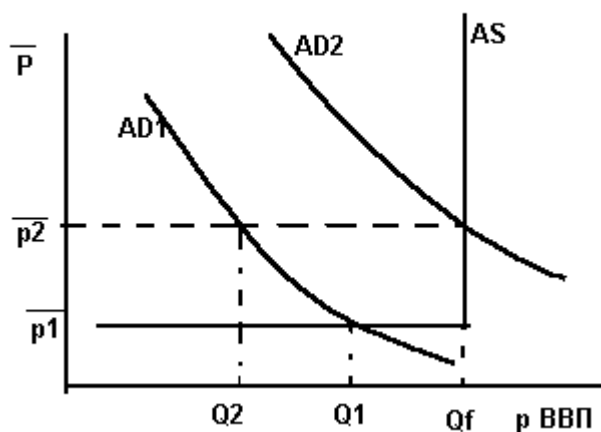

Рисунок 12 – «Ефект храповика»

Під впливом нецінових чинників може зміщуватись не лише крива сукупного попиту, але й крива сукупної пропозиції. **Зміни рівноважного ВВП під впливом зсуву кривої AS видно на рисунку 13.**

Якщо в країні зростають ціни на ресурси, зменшується продуктивність праці, здійснюється неефективна державна політика, то крива AS зміщується з положення AS1 до AS2. Зменшення сукупної пропозиції призводить до зменшення рівноважного ВВП (з Q1 до Q2) і зростання безробіття, а також збільшення рівня цін з P1 до P2. Ситуація одночасного зростання цін і рівня безробіття називається **стагфляцією**, і подолати цю проблему дуже і дуже важко.

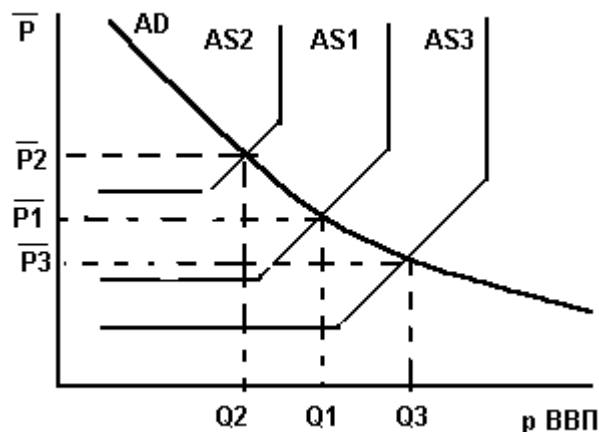

Рисунок 13 – Досягнення рівноваги при зсуві сукупної пропозиції

Навпаки збільшення сукупної пропозиції (з AS1 до AS3) створює дуже сприятливі умови, оскільки рівноважний ВВП зростає (від Q1 до Q3), а ціни зменшуються з рівня P1 до P3. Збільшення сукупної пропозиції означає процес економічного зростання у країні, і перш за все збільшення її потенційного ВВП. З точки зору кривої виробничих можливостей зсув кривої AS вправо – це такий же зсув кривої виробничих можливостей вправо й економічне зростання країни, а саме це є однією з найважливіших цілей макроекономічної політики.

Тема 17. СПОЖИВАННЯ, ЗАОЩАДЖЕННЯ ТА ІНВЕСТИЦІЇ

План

- 1 Функція споживання. Споживання і заощадження
- 2 Теорії споживання
- 3 Функція інвестицій. Поняття мультиплікатора

1 Функція споживання. Споживання і заощадження

Доходи, які отримують домашні господарства, розпадаються на дві складові – споживання і заощадження.

Мотиви заощаджень домашніх господарств:

- 1) покупки дорогих товарів;

- 2) забезпечення у старості;
- 3) страхування від непередбачених обставин (хвороба, нещасливий випадок і т. д.);
- 4) забезпечення дітей у майбутньому.

Мотиви інвестицій фірм:

- 1) максимізація норми чистого прибутку;
- 2) реальна ставка відсотка — плата за придбання грошового капіталу для інвестування — враховується при складанні планів інвестицій.

За класичною економічною теорією, основним чинником, що визначає динаміку заощаджень та інвестицій, є **ставка відсотка**: якщо вона зростає, то домашні господарства починають відносно більше зберігати і менше споживати з кожної додаткової одиниці доходу. Зростання заощаджень домашніх господарств згодом призводить до зниження ціни кредиту, що забезпечує зростання інвестицій.

За кейнсіанською економічною теорією, не ставка відсотка, а **величина доходу у розпорядженні** домашніх господарств є основним чинником, що визначає динаміку споживання і заощаджень. При цьому зберігається і частина доходу, що залишається після здійснення всіх споживчих витрат. Вплив ставки відсотка другорядний і грає відносно невелику роль стосовно впливу доходу на споживання і заощадження. У той же час динаміка інвестицій визначається насамперед динамікою відсоткових ставок, що знаходить втілення у відповідних функціях споживання, заощаджень та інвестицій.

Найпростіша функція споживання має вигляд

$$C = a + b(Y - T), \quad (1)$$

де C – споживчі витрати; a – автономне споживання, величина якого не залежить від розмірів поточного розподіленого доходу; b — гранична схильність до споживання; Y — дохід; T — податкові відрахування; $(Y - T)$ — дохід у розпорядженні (дохід після внесення податкових відрахувань). У макроекономічних моделях цей показник часто позначається як Y_d .

Гранична схильність до споживання (MPC) — частка приросту витрат на споживчі товари і послуги в будь-якій зміні розподіленого доходу.

$$MPC = \Delta C / \Delta Y_d, \quad (2)$$

де MPC — гранична схильність до споживання; ΔC — приріст споживчих витрат; ΔY_d — приріст розподіленого доходу.

Середня схильність до споживання (APC) — частка розподіленого доходу, що домашні господарства витрачають на споживчі товари і послуги.

$$APC = C / Y_d, \quad (3)$$

де APC — середня схильність до споживання; C — величина споживчих витрат; Y_d — величина доходу у розпорядженні.

Найпростіша функція заощаджень має вигляд

$$S = -a + (1-b)(Y-T), \quad (4)$$

де S — величина заощаджень у приватному секторі; a — автономне споживання; $(1-b)$ — гранична схильність до заощадження; Y — дохід; T — податкові відрахування.

Гранична схильність до заощадження (MPS) — частка приросту заощаджень у будь-якій зміні доходу у розпорядженні.

$$MPS = \Delta S / \Delta Y_d, \quad (5)$$

де MPS — гранична схильність до заощадження; ΔS — приріст заощаджень; ΔY_d — приріст доходу у розпорядженні.

Середня схильність до заощадження (APS) — частка доходу у розпорядженні, яку домашні господарства зберігають.

$$APS = S / Y_d, \quad (6)$$

де APS — середня схильність до заощадження; S — величина заощаджень; Y_d — величина доходу у розпорядженні.

У короткостроковій перспективі із зростанням поточного розподіленого доходу APC скорочується, а APS збільшується, тобто із зростанням доходу родини відносно скорочується частка витрат на споживання і відносно збільшується частка заощаджень. Однак у довгостроковій перспективі середня схильність до споживання стабілізується, тому що на величину споживчих витрат впливає не тільки розмір поточного доходу у розпорядженні родини, але і розмір загального життєвого статку, а також величини очікуваного і постійного доходів.

Чинники, що визначають динаміку споживання і заощаджень:

- 1) дохід домашніх господарств;
- 2) багатство, накопичене в домашньому господарстві;
- 3) рівень цін;
- 4) економічні очікування;
- 5) величина споживчої заборгованості;
- 6) рівень оподаткування.

Величини споживання і заощаджень відносно стабільні за умови, що держава не починає спеціальних дій по їх зміні, у тому числі через систему оподаткування. Стабільність цих величин пов'язана з тим, що на рішення домашніх господарств «споживати» чи «зберігати» впливають відповідні традиції.

2 Теорії споживання

Аналіз розвитку теорії споживання показує, що головним моментом у вирішенні загадок споживання є введення в аналіз *чинника часу* і розмежування *короткострокових і довгострокових* періодів.

Теорія споживання *Дж. М. Кейнса* побудована на **трьох моментах**.

1 Конкретне значення граничної схильності до споживання може знаходитися між нулем і одиницею, тобто частка споживання у кожній одиниці приросту доходу може скласти від нуля до 100 %. Крім того, зі зростанням доходу люди збільшують

своє споживання, але не в тій мірі, у якій зростає дохід. Взаємозв'язок між доходом і споживанням дає можливість впливати на економіку, використовуючи мультиплікатори державних витрат і податків.

2 Середня схильність до споживання зменшується із зростанням доходу, тобто люди з більш високим рівнем доходу заощаджують більшу частку доходу.

3 Основним чинником, що визначає розмір споживання, є дохід, а відсоткова ставка не має істотного значення.

Дослідження відношення споживання до доходу, проведені С. Кузнецом, показали, що в *довгостроковому* періоді середня схильність до споживання є *стабільною*. Таким чином, виявилось, що припущення Кейнса, правильні для короткострокового періоду, не підтверджуються емпірично при дослідженнях у довгостроковому періоді.

Для вирішення протиріч теорії Кейнса істотне значення мала теорія поведінки споживачів *Ірвінга Фішера*. Він врахував той факт, що при виборі варіантів поведінки з використанням доходу *сьогодні* люди беруть до уваги різні періоди часу і повинні співвідносити *поточне і майбутнє* споживання, тобто враховувати і майбутні доходи, і майбутнє споживання, інакше кажучи, робити міжчасовий вибір.

Поточне споживання у людей має *бюджетне обмеження* (залежить від рівня доходу). А прийняття рішення про те, скільки витратити, а скільки заощадити, ґрунтується на міжчасовому бюджетному обмеженні, що включає до себе очікувані в майбутньому доходи. Оптимальний варіант споживання припускає, що воно або дорівнює, або є меншим, ніж міжчасове обмеження. Крім того, розмір споживання у кожний даний момент часу залежить від часу надходження доходів, оскільки споживачі можуть брати кошти в борг і давати їх у борг.

Отже, вибір розмірів споживання для поточного моменту і для майбутнього залежить від ресурсів протягом усього життя, можливості запозичень і здійснення заощаджень, тобто *споживання залежить не тільки від поточного доходу*.

Використовуючи модель поведінки споживача Фішера, *Франко Модильяні* в 1950-ті рр. сформулював гіпотезу *життєвого циклу споживання*. Фішер звернув увагу на те, що споживання

залежить від доходу протягом *усього* життя людини. Модильяні особливе значення надав тому факту, що рівень доходу неоднаковий у різні періоди життя людей і заощадження дають можливість перерозподіляти доходи на користь періодів з низьким рівнем доходів.

Споживач живе визначену кількість років T . Протягом життя він має у своєму розпорядженні такі ресурси: первісне багатство W ; річний дохід Y ; кількість років, протягом яких надходить річний дохід R . Усі наявні ресурси споживач прагне рівномірно розподілити по роках для забезпечення стабільного рівня споживання (у тому числі, наприклад, і після виходу на пенсію). Щорічне споживання C при цьому складе

$$C = (W + RY) / T. \quad (7)$$

Багатство людей у кожний даний момент часу не змінюється пропорційно змінам поточного доходу. Тому *високий* поточний дохід у *короткостроковому* періоді супроводжується *низькою* середньою схильністю до споживання. У *довгостроковому* ж періоді існує взаємозв'язок між зростанням багатства і доходом (W/Y), що припускає постійну середню схильність до споживання. Іншими словами, із зростанням накопиченого багатства споживання збільшується. Це протидіє зниженню середньої схильності людей до споживання.

Для пояснення поведінки споживачів служить також *гіпотеза (теорія) постійного доходу* М. Фридмена, що доповнює теорію життєвого циклу Модильяні. Зміст цього доповнення зводиться до такого. Окрім того, що динаміка доходу (а виходить, і споживання) є передбачуваною протягом життя людини, у різні періоди часу відбуваються випадкові і несподівані зміни доходів людей. У результаті поточний дохід складається із *постійного і тимчасового* доходів. *Постійною* є та частина поточного доходу, що збережеться й у майбутньому. Відповідно, *тимчасовою* є та частина поточного доходу, яку людина не очікує зберегти в майбутньому. *Тимчасовий дохід – це відхилення від середньої величини доходу, яка утворюється постійним доходом.*

Споживання залежить, головним чином, від постійного доходу, а заощадження і позикові кошти дають можливість

згладжувати коливання тимчасового доходу. Отже, *постійний* дохід споживається, а велика частина *тимчасового* зберігається для того, щоб потім порівняно рівномірно розподілитися на більш-менш тривалі періоди. Таким чином, відповідно до гіпотези Фридмена споживання прямо пропорційне постійному доходу.

Звідси випливає, коли поточний дохід *вище* постійного (за рахунок тимчасового), середня схильність до споживання тимчасово падає і навпаки, тобто роки високого доходу супроводжуються низькою середньою схильністю до споживання. Але в *довгостроковому* періоді відхилення, що виникають за рахунок дії фактора тимчасового доходу, нівелюються і середня схильність до споживання залишається постійною.

3 Функція інвестицій. Поняття мультиплікатора

Якщо споживчі витрати, як перший компонент сукупного попиту, відносно стабільні, то другий компонент — інвестиції — навпаки мінливі.

Основні типи інвестицій:

- 1) виробничі;
- 2) у товарно-матеріальні запаси (ТМЗ);
- 3) у житлове будівництво.

Найпростіша функція автономних інвестицій має вигляд

$$I = e - dR, \quad (8)$$

де I — автономні інвестиційні витрати; e — автономні інвестиції, обумовлені зовнішніми економічними чинниками (запаси корисних копалин і т. д.); R — реальна ставка відсотка; d — емпіричний коефіцієнт чутливості інвестицій до динаміки ставки відсотка.

Чинники, що визначають динаміку інвестицій:

- 1) очікувана норма чистого прибутку;
- 2) реальна ставка відсотка;
- 3) рівень оподатковування;
- 4) зміни в технології виробництва;
- 5) наявний основний капітал;
- 6) економічні очікування;

7) динаміка сукупного доходу.

Зі зростанням сукупного доходу автономні інвестиції доповнюються стимульованими, величина яких збільшується із зростанням ВВП. Оскільки інвестиції фінансуються з підприємницького прибутку, а останній збільшується із зростанням сукупного доходу Y , то й інвестиції збільшуються із зростанням Y . При цьому із зростанням сукупного доходу зростають не тільки власне виробничі інвестиції, але й інвестиції у товарно-матеріальні запаси й у житлове будівництво, тому що на підйомі економіки збільшуються стимули до поповнення запасів капіталу, що виснажилися, і підвищується попит на житлові будинки.

Позитивна залежність інвестицій від доходу може бути подана у вигляді функції

$$I = e - d + \gamma Y, \quad (9)$$

де γ — гранична схильність до інвестування; Y — сукупний дохід.

Гранична схильність до інвестування — частка приросту витрат на інвестиції у будь-якій зміні доходу.

$$\gamma = \Delta I / \Delta Y, \quad (10)$$

де ΔI — зміна величини інвестицій; ΔY — зміна доходу.

Основні чинники нестабільності інвестицій:

- 1) тривалі строки служби устаткування;
- 2) нерегулярність інновацій;
- 3) мінливість економічних очікувань;
- 4) циклічні коливання ВВП.

Розбіжність планів інвестицій і заощаджень обумовлює коливання фактичного обсягу виробництва навколо потенційного рівня, а також невідповідність фактичного рівня безробіття величині NAIRU. Цим коливанням сприяє низька еластичність заробітної плати і цін у бік зниження. Тому циклічне безробіття, що має змушений, а не добровільний характер, є економічною закономірністю.

Щоб уникнути значних втрат від спаду виробництва, необхідна активна державна політика з регулювання сукупного попиту. Тому кейнсіанську економічну теорію часто називають теорією сукупного попиту.

Фактичні інвестиції містять у собі як заплановані, так і незаплановані інвестиції. Останні являють собою непередбачені зміни інвестицій у товарно-матеріальні запаси (ТМЗ). Ці незаплановані інвестиції функціонують як вирівнювальний механізм, що призводить у відповідність фактичні величини заощаджень та інвестицій і встановлює макроекономічну рівновагу.

Тема 18. КЛАСИЧНА МОДЕЛЬ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ

План

- 1 Моделі рівноваги на ринку
- 2 Визначення рівноважного обсягу виробництва

1 Моделі рівноваги на ринку

Класична економічна теорія виходить із двох основних положень. По-перше, стверджується, що навряд чи можлива ситуація, у якій рівень сукупних витрат буде недостатнім для закупівлі продукції, виробленої при повній зайнятості ресурсів (тобто навряд чи можлива ситуація, коли $AD < AS$). $Y = C + I + G + X_n$.

По-друге, навіть якщо ця ситуація виникне, то негайно зміняться заробітна плата, ціни і ринкова ставка відсотка, і одразу за спадом сукупного попиту відбудеться швидкий і вкрай незначний спад виробництва, що стабілізує ситуацію. Важливо, що грошовий ринок завжди гарантує рівність інвестицій і заощаджень і, отже, повну зайнятість ресурсів. Можливе лише «добровільне» безробіття у межах його природного рівня. Це означає, що в точці рівноваги AD і AS обсяг виробництва Y завжди дорівнює потенційному Y^* .

Кейнсіанська економічна теорія заперечує існування такого механізму саморегулювання. На основі емпіричних даних, отриманих у період «Великої депресії», Д. Кейнсу вдалося довести, що повна зайнятість у нерегульованій економіці може виникнути тільки випадково. Рівновага попиту та пропозиції (рисунок 14), як правило, не збігається із повною зайнятістю ресурсів: у точці А встановлюється рівність $AD = AS$, однак рівноважний обсяг виробництва $Y_0 < Y^*$.

Однією з причин такої розбіжності є *невідповідність планів інвестицій і заощаджень*, що здійснюються різними економічними агентами за різними мотивами і визначаються різними чинниками.

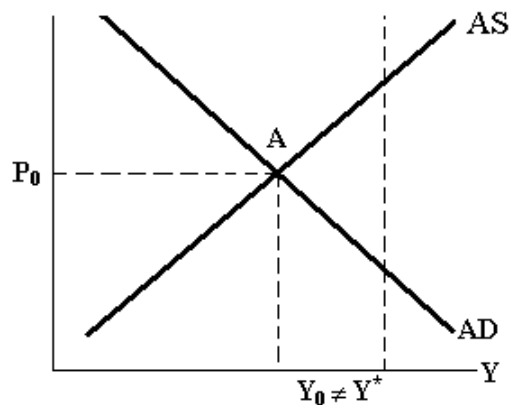

Рисунок 14 – Рівновага на ринку

2 Визначення рівноважного обсягу виробництва

Плановані витрати являють собою суму, яку домогосподарства, фірми, уряд і зовнішній світ планують витратити на товари і послуги. **Реальні витрати** відрізняються від планованих тоді, коли фірми змушені робити незаплановані інвестиції у товарно-матеріальні запаси в умовах несподіваних змін у рівні продажів.

Функція планованих витрат $E = C + I + G + X_n$ зображується графічно як функція споживання $C = a + b(Y - T)$, яка «зрушена» вгору на величину $I + G + X_n$.

Приріст державних витрат означає збільшення витрат, що плануються. Приріст виробництва і доходу, а також збільшення витрат, що плануються, і споживання виявляється істотно

більшим, ніж приріст державних витрат. У макроекономіці таке явище отримало назву *ефекту мультиплікатора*. Величина *мультиплікатора державних витрат* вимірюється відношенням приросту обсягу виробництва (доходу) до приросту державних витрат, що його викликав, і позначається μ .

$$\mu = \Delta Y / \Delta G. \quad (11)$$

На конкретне значення мультиплікатора впливає гранична схильність до споживання і гранична схильність до заощадження. Чим більша частка приросту доходу в кожному циклі витрачається на споживання, тим більше витрати в цьому циклі і, отже, тим більше мультиплікатор. Залежність між мультиплікатором і граничною схильністю до заощаджень зворотна:

$$\mu = 1 / \text{MPS}; \quad (12)$$

$$\mu = 1 / (1 - \text{MPC}). \quad (13)$$

Фіскальна політика розповсюджується не тільки на державні витрати, але і на формування доходів. Тому зміни в рівновазі можуть бути викликані і зміною податків. Збільшення податків скорочує отримуваний дохід, а їх скорочення збільшує його на величину зміни податків. Ефект, отже, буде аналогічним ефекту збільшення державних витрат. Однак приріст споживання буде в такому випадку менше, оскільки частина приросту доходу піде на приріст заощаджень. Таким чином, приріст споживання залежить у даному випадку не тільки від розміру зменшення податків, але і від граничної схильності до споживання.

Податковий мультиплікатор розраховується за формулою

$$\mu = - \text{MPC} / (1 - \text{MPC}). \quad (14)$$

Наявність у формулі знака *мінус* говорить про зворотну залежність між податками і прибутком: скорочення перших веде до зростання останнього. Податковий мультиплікатор показує, на скільки одиниць зростає дохід при зниженні податків на одну одиницю.

Практичне значення теорії мультиплікатора державних витрат велике, тому що без неї неможливо виробити ефективну бюджетно-податкову політику. Ефективна стимулююча політика державних витрат і податків здатна змістити криву сукупного попиту праворуч, тобто досягти більш високого доходу (випуску) при незмінному рівні цін. На мультиплікаційний ефект здатне не тільки зростання державних витрат, але і взагалі приріст будь-якого з компонентів сукупного попиту (споживання, інвестиції, чистий експорт).

Модель рівноваги в рамках кейнсіанського хреста розглядалася виходячи з *стабільності* інвестицій. Але на практиці розмір інвестицій може істотно *змінюватися* і впливати на рівновагу. Скорочення інвестицій зміщує точку рівноваги в кейнсіанському хресті ліворуч, що проявляється у скороченні випуску (доходу) і споживання (витрат, що плануються). Загасання інвестицій призводить до негативних довготривалих наслідків.

Тема 19. РІВНОВАГА НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ У МОДЕЛІ IS-LM

План

- 1 Модель Хікса
- 2 Вплив фіскальної та монетарної політики на рівновагу у моделі IS – LM

1 Модель Хікса

Вивчення кейнсіанського хреста дозволило сформулювати проблему рівноваги і проаналізувати чинники, що впливають на нього. Однак ця модель є надмірно спрощеною, оскільки вона виходить із того, що інвестиції, як елемент сукупних витрат є величиною незмінною. Насправді ж, як ми знаємо, інвестиції змінюються під впливом змін ставки відсотка. Тому для наближення моделі до реальної дійсності необхідно врахувати дану обставину. Модель Хікса якраз має таку властивість.

Цю модель ще називають моделлю **IS - LM**, оскільки аналіз у ній будується на дослідженні поведінки двох кривих: **IS**, яка ілюструє поведінку товарного ринку, і **LM**, яка показує стан і динаміку грошового ринку.

Почнемо з побудови кривої **IS**. Вона може бути побудована на основі об'єднання кейнсіанського хреста і графіка функції інвестицій. Якщо кейнсіанський хрест показує залежність доходу (випуску) від витрат, що плануються, а функція інвестицій – **залежність** інвестицій від ставки відсотка, то крива **IS** показує залежність доходу (випуску) від ставки відсотка. Така залежність реально існує, якщо пам'ятати, що інвестиції, які плануються, – **складова** частина сукупних витрат.

Із кейнсіанського хреста на графік переноситься вісь абсцис, на якій відмічаються всі можливі точки обсягів виробництва при всіх можливих обсягах інвестицій, а з графіка функції інвестицій – вісь ординат з усіма можливими комбінаціями ставки відсотка і відповідних їй розмірів інвестицій. На об'єднаному графіку отримуємо у вигляді кривої **IS** всі можливі поєднання між ставкою відсотка і відповідним їй рівноважним обсягом випуску. Залежність між ставкою відсотка і доходом зворотна: підвищення ставки відсотка зменшує інвестиції, що плануються, і відповідно зменшує дохід при умові, що обсяг державних закупівель і рівень оподаткування не змінюються. При зміні параметрів фіскальної політики відбуваються зсуви кривої **IS** праворуч або ліворуч.

Перейдемо до кривої **LM**. Вона характеризує стан *грошових ринків*. Для побудови цієї кривої також необхідно брати до уваги деякі положення і припущення. Якщо кейнсіанський хрест став основою для виведення кривої **IS**, то для виведення кривої **LM** необхідно використати *теорію переваги ліквідності*, яка пояснює, як співвідношення між попитом і пропозицією *реальної грошової маси* визначає ставку відсотка. Якщо **M** – це пропозиція грошей (номінальна грошова маса), а **P** – рівень цін, то **M/P** – це і є реальна грошова маса, або запаси коштів у реальному вираженні. В моделі Хікса величина реальної грошової маси приймається *постійною* виходячи з того, що, *по-перше*, обсяг номінальної грошової маси, який контролюється центральним банком країни, є фіксованою величиною, і *по-друге*, рівень цін не змінюється (це відповідає кейнсіанському припущенню жорсткості цін для

розгляду короткострокових періодів). Але це ж і означає, що *грошова пропозиція* не залежить від ставки відсотка, що на рисунку буде подано у вигляді вертикальної лінії.

Що стосується *грошового попиту*, то його поведінка в моделі Хікса прямо пов'язується із динамікою ставки відсотка. Дійсно, відповідно до теорії переваги ліквідності вважається, що *ставка відсотка* – це альтернативні витрати володіння готівкою: готівка не приносить відсотків, її зберігання у себе може розглядатися як втрата відсотків від можливого їх вкладення у банк на депозит або від купівлі державних облігацій. Тому при зростанні ставки відсотка бажання тримати у себе готівку меншає, тому що вигідніше стає її вкладення у фінансові активи. Отже, із зростанням ставки відсотка грошовий попит падає.

Зрозуміло, що із зменшенням ставки відсотка грошовий попит росте, тому що люди продають облігації, які стали менш прибутковими (або знімають гроші з депозитів).

Це в свою чергу може призвести знов до зростання ставки відсотка. Зрештою вона встановиться на якомусь рівноважному рівні, який оптимізує співвідношення вкладень у гроші – інші фінансові активи. Відповідно до теорії переваги ліквідності саме зміна грошової пропозиції впливає на ставку відсотка: зростання грошової пропозиції знижує відсоток, а зменшення підвищує. Можна графічно проілюструвати це положення: зміна грошової пропозиції зсуває вертикальну криву праворуч або ліворуч, точка перетину її з кривою грошового попиту також зсувається, приводячи до нової величини ставки відсотка. (Зазначимо, що грошовий попит тут приймається стабільним).

Для побудови кривої **LM** пригадаємо, що грошовий попит залежить від рівня доходу: чим більше дохід, тим, за інших рівних умов, вище й грошовий попит. При фіксованій грошовій пропозиції зростання доходу, зсуваючи вгору криву грошового попиту, призводить і до зростання ставки відсотка. Цю залежність якраз і виражає крива **LM**. Крива **LM** показує, яка ставка відсотка є рівноважною для грошового ринку при даній величині доходу і фіксованій грошовій пропозиції. Зміни ж у грошовій пропозиції зсувають криву вгору або вниз.

Точка рівноваги – це точка перетину кривих **IS** та **LM**. Вона визначає *рівноважне значення ставки відсотка і рівня доходу, при*

яких реальні витрати дорівнюють тим, що плануються (рівновага товарного ринку), і одночасно грошовий попит і грошова пропозиція співпадають (умова рівноваги на грошовому ринку). Модель Хікса може використовуватися для аналізу можливостей впливу економічної політики на обсяг виробництва в короткостроковій перспективі.

2 Вплив фіскальної та монетарної політики на рівновагу у моделі IS – LM

Фіскальна політика здійснює вплив через зростання державних витрат і оподаткування. Стимулююча фіскальна політика при незмінності монетарної політики зсуває криву **IS** праворуч, призводячи до зростання обсягів виробництва і ставки відсотка. Стимулююча монетарна політика (розширення грошової пропозиції) при незмінній фіскальній політиці також веде до зростання обсягу виробництва, тільки ставка відсотка знижується, стимулюючи зростання інвестиційної активності.

А який загальний вплив одночасного проведення заходів фіскальної і монетарної політики? Тут можливі варіанти. Розглянемо деякі з них.

Нехай законодавчі органи з метою боротьби з бюджетним дефіцитом вирішили збільшити податки. Монетарна політика метою такої ситуації може ставити або збереження фіксованої грошової маси, або збереження фіксованої ставки відсотка, або, нарешті, збереження незмінного доходу (обсягу виробництва).

Якщо монетарна політика виходить з необхідності зберегти незмінну грошову пропозицію, то результатом обмежувальної фіскальної політики стане зсув кривої **IS** ліворуч, що супроводжується падінням ставки відсотка і обсягів виробництва. Якщо ставиться мета підтримки ставки відсотка на тому ж рівні, для недопущення його падіння треба знизити грошову пропозицію, тобто відбувається зсув ліворуч і кривої **LM**. Падіння виробництва в такому випадку ще більше, ніж в попередньому. У випадку, якщо ставиться завдання зберегти незмінним обсяг виробництва, необхідно одночасно з посиленням оподаткування (зсув кривої **IS** ліворуч) розширити грошову пропозицію (зсув кривої **LM** праворуч).

Який варіант обрати, залежить від загальної макроекономічної і політичної ситуації у країні.

Наведені варіанти проведення економічної політики – не самоціль. У принципі, зсуви кривих **IS** і **LM** можуть бути результатом зовнішніх потрясінь, а не свідомих дій органів законодавчої або виконавчої влади. У такому випадку, оскільки економіка вийде зі стану рівновагу, саме заходи економічної політики здатні повернути її до нього.

Модель Хікса виходить із *постійності цін*, у той час як моделі сукупного попиту пов'язують його величину із *змінюю* цін. Якщо розглядати *стимулюючу* монетарну політику, то розширення грошової маси, призводячи до зниження ставки відсотка і зсуваючи праворуч криву **LM**, веде до зростання обсягів виробництва. При незмінному рівні цін це означає зсув кривої сукупного попиту праворуч. Якщо розглядати *стимулюючу фінансову* політику, то в моделі Хікса вона веде до зсуву кривої **IS** праворуч, зростання відсотка і відповідно розширення обсягів виробництва, в той час як на графіку поведінки кривої сукупного попиту ми також будемо спостерігати її зсув праворуч без зміни рівня цін. *За межами моделі Хікса*, таким чином, залишається поведінка сукупного попиту внаслідок зміни рівня цін, тобто рух *уздовж* кривої сукупного попиту.

Між двома моделями спостерігаються відмінності між кейнсіанським і класичним підходами до моделювання економіки. *Кейнсіанці* розглядають головним чином *короткострокові* коливання і, виходячи з передумови про жорсткість цін і слабку ефективність спроб впливу на них, вважають, що економічна політика повинна впливати або на обсяг виробництва, або на відсоток, але не на ціни. *За класичною* теорією, навпаки, приймаються ціни гнучкими, а економіка – рівноважною в *довгостроковому* періоді, і вважається, що для досягнення рівноваги треба впливати на ставку відсотка і рівень цін як параметри, що піддаються регулюванню і реагують на нього, але не на обсяг виробництва.

Тема 20. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

План

- 1 Сутність і роль державного бюджету в економіці
- 2 Мультиплікатор державних видатків, податкового та збалансованого бюджетів
- 3 Вплив бюджетного дефіциту на державний борг

1 Сутність і роль державного бюджету в економіці

У сучасних умовах державний бюджет відіграє роль одного з регуляторів економічного розвитку. Повністю зберігається і його традиційна роль інструменту забезпечення виконання державою суто політичних та інших неекономічних функцій. За допомогою податкової системи держава концентрує у своїх руках необхідні фінансові ресурси і використовує їх для утримання державного апарату, армії, невиробничої сфери і т. п.

У структурі бюджетної системи виділяються державний бюджет і місцеві бюджети. Принципи побудови місцевих бюджетів аналогічні державному. Відмінності полягають головним чином у тому, що дохідну базу місцевих бюджетів складають інші податки, а у витратах домінуючу роль відіграють соціальні – утримання сфер охорони здоров'я, освіти, культури, соціальне забезпечення.

Фіскальна політика – це дії уряду по зміні державних витрат, оподаткування і формування державного бюджету, що направлені на забезпечення повної зайнятості, рівноваги платіжного балансу та економічного зростання при виробництві неінфляційного ВВП.

Державний бюджет відіграє центральну роль у фіскальній політиці. В руках уряду знаходяться *два основних важелі бюджетної політики – оподаткування та урядові витрати*. Зростання витрат здійснює стимулюючий вплив на виробництво, а їх скорочення навпаки – стримуючий вплив.

Розглянемо *перший важель – урядові витрати*, із припущенням, що розмір оподаткування не змінюється. Стимулювання державних витрат може використовуватися у періоди *економічних спадів*, коли спостерігається дефіцит сукупного попиту і має місце безробіття. Якщо в такій ситуації

здійснюється зростання без відповідного приросту податкових надходжень, то виникне *бюджетний дефіцит*. Звичайно його величина фіксується у законодавчому порядку. Міра його впливу на економіку залежить від того, якими способами він буде профінансований.

Теоретично існують два способи фінансування бюджетного дефіциту: по-перше, *позики у приватного сектора* (у вигляді продажу державних облігацій у ході операцій на відкритому ринку); по-друге, випуск *додаткової грошової маси*.

При способі фінансування за допомогою позики у приватного сектора уряд фактично перехоплює у приватного сектора певну частку фінансових ресурсів на свою користь, створюючи так званий *ефект витіснення*. Ціною такого перехоплення завжди виступає загострення дефіциту ресурсів і, як наслідок, зростання відсоткової ставки на ринку позикових капіталів. Це може скоротити інвестиції та особисте споживання, послабивши тим самим стимулюючий вплив бюджетного дефіциту.

Випуск додаткової грошової маси є більш помірним заходом. З його допомогою можна уникнути падіння приватних інвестицій і, отже, при його використанні стимулюючий вплив бюджетного дефіциту буде більш сильним, а помірна інфляція буде сприяти зростанню сукупного попиту.

У період *економічного підйому*, коли реальною є загроза посилення інфляції і «перегріву» економічної кон'юнктури, для обмеження зростаючого попиту може застосовуватися комплекс заходів з *обмеження державних витрат*. Результатом цих заходів виступає виникнення активного сальдо держбюджету, або *бюджетного надлишку (профіциту)*. Його антиінфляційний ефект залежить від того, як уряд використовує профіцит. Тут також можливі *два способи*. *По-перше*, погашення державного боргу, що раніше виник. У такому випадку держава фактично повертає бюджетний надлишок своїм кредиторам. Це може стимулювати зростання інвестицій і збільшення споживання, тим самим послабляючи антиінфляційний ефект скорочення урядових витрат. *По-друге*, уряд може заморозити активне сальдо держбюджету, тим самим уникнувши його витрачання. У такому

випадку антиінфляційний ефект зменшення урядових витрат буде максимальним.

За інших рівних умов (і передусім за умови, що урядові витрати незмінні) ефект оподаткування аналогічний ефекту зміни державних витрат, але з протилежним знаком. Так, якщо збільшення витрат відіграє стимулюючу роль у періоди спадів, то в частині оподаткування той же результат може бути досягнутий за допомогою скорочення податків. І навпаки, для боротьби з інфляцією замість зменшення державних витрат може використовуватися комплекс заходів по збільшенню податкового тягаря. Отже, *фіскальна політика може використати заходи по зміні розміру податкових надходжень і по регулюванню державних витрат*. Якщо ж відбувається однакова зміна величини тих та інших в одному напрямі, тобто буде мати місце збалансований бюджет, то на відповідну величину зміниться і розмір сукупного попиту, рівним чином як і обсяг виробництва (з урахуванням ефекту мультиплікатора). Перевага одному важелю перед іншим надається залежно від відношення творців фіскальної політики до оцінки ролі держсектора в економіці.

Щодо механізмів здійснення фіскальної політики, крім двох її основних *важелів* – урядових витрат і податків, виділяють також *дві її складові частини* – *дискреційну політику і політику вбудованих стабілізаторів*. Суть *дискреційної політики* витікає із змісту роботи по встановленню того або іншого режиму оподаткування і витрачання бюджетних коштів. Ця робота здійснюється законодавчими органами відповідної країни. Тому встановлення параметрів податкової політики (передусім ставок оподаткування), як і суми відповідних держвитрат, і складає суть дискреційної (тобто одномоментної) політики. Вплив дискреційних параметрів на економіку досить сталий.

На відміну від цієї складової частини фіскальної політики її друга складова – *політика вбудованих стабілізаторів* – включає до себе елементи мінливі, які схильні до змін у ході протікання економічних процесів. Один з елементів такого механізму – система виплат допомоги з безробіття. У періоди економічних спадів відповідні суми автоматично зростають, оскільки «включення» вбудованих стабілізаторів автоматично гасить коливання сукупного попиту в період спаду, підтримуючи тим

самим його величину на рівні, достатньому для підтримки існуючого обсягу виробництва, незважаючи на несприятливе попереднє скорочення попиту.

Дискреційна політика і політика вбудованих стабілізаторів – це не дві різних політики, а два взаємопов'язані боки фіскальної політики. Так, затвердження ставок оподаткування – це функція дискреційної політики, тоді як конкретні суми податкових надходжень, що йдуть до держбюджету у ході економічного циклу – це вбудований стабілізатор. Наприклад, у періоди спадів меншають і податкові надходження (оскільки меншають доходи), що веде до бюджетного дефіциту, фінансування якого в такому випадку відповідним способом здійснює стимулюючий вплив і тим самим гальмує спад.

Кажучи про стимулюючий вплив бюджетного дефіциту на економіку, ми маємо на увазі дефіцит, який уряд створює цілеспрямовано, щоб забезпечити стимулювання економічного зростання. Однак на практиці наявність фактичного бюджетного дефіциту не є достатнім свідченням того, що уряд проводить стимулюючу фіскальну політику. Це відбувається тому, що існують вбудовані стабілізатори. Точкою відліку повинен стати розгляд економіки *в стані повної зайнятості*.

Припустимо, що це має місце і що при цьому в країні затверджено збалансований бюджет. При такому початковому припущенні розглянемо випадок виникнення спаду. Якщо спад почався, то податкові надходження автоматично падають і неминуче виникає бюджетний дефіцит. Він є наслідком циклічних чинників, а не свідомої політики, і тому називається *циклічним*. Трудність полягає у тому, що для оцінювання ефективності фіскальної політики треба відстежувати поведінку бюджету протягом року при умові незмінності рівня виробництва. Якщо економіка працює у режимі повної зайнятості цілий рік, і при цьому ми маємо бюджетний дефіцит, то тоді можемо сказати про наявність стимулюючої фіскальної політики. Якщо ж протягом року мають місце коливання рівня виробництва, то за наявністю бюджетного дефіциту такого висновку зробити не можна.

У макроекономічній теорії використовується поняття «*бюджет повної зайнятості*» (БПЗ). Бюджет повної зайнятості показує, яким був би дефіцит (профіцит) бюджету, якби протягом

року економіка функціонувала при повній зайнятості. І якщо, скажімо, в економіці має місце поточний дефіцит, а бюджет повної зайнятості (розрахований за відповідною методикою) виявляється із профіцитом, то це досить надійне свідчення того, що проводиться стримуюча фіскальна політика, результатом чого якраз і став той факт, що виробництво фактично було на рівні нижчому, ніж рівень повної зайнятості. І навпаки, дефіцит бюджету повної зайнятості показує, що проводиться стимулююча фіскальна політика. Такий дефіцит називається *структурним* (на відміну від циклічного) і означає те, що навіть у стані повної зайнятості податки, які збираються, були б меншими, ніж державні витрати, і повна зайнятість багато в чому була б забезпечена саме за рахунок стимулюючої фіскальної політики.

Стимулююча фіскальна політика може бути частково нейтралізована інфляцією, оскільки переміщення кривої сукупного попиту вздовж кривої сукупної пропозиції може статися на вертикальній ділянці кривої сукупної пропозиції. У результаті фактичний приріст виробництва виявиться меншим, ніж він міг бути, якби не було інфляції. Прихильники «економіки пропозиції» вважають, що стимулююча фіскальна політика здатна призвести до зростання виробництва без посилення інфляції.

2 Мультиплікатор державних видатків, податкового і збалансованого бюджетів

У короткостроковому періоді засоби бюджетно-податкової політики мають ефекти мультиплікатора державних видатків, податків і збалансованого бюджету.

Мультиплікативний ефект починається, коли державні видатки зростають і збільшується дохід на ту саму величину, що в свою чергу дає приріст споживання. Цей приріст споживання знов збільшує витрати і дохід, що знов призводить до зростання споживання. Прогресивна ставка оподаткування є чинником, що послаблює ефект мультиплікатора та стабілізує рівень зайнятості і випуску. Чим нижче ставка оподаткування, тим більш значний ефект мультиплікатора.

Ефект мультиплікатора державних видатків у відкритій економіці відносно нижчий, ніж у закритій.

Мультиплікативний вплив на рівноважний рівень доходу здійснює зменшення податків. Якщо податкові надходження зменшуються, то розподілений дохід збільшується. Витрати споживачів відповідно зростають, що збільшує рівноважний об'єм виробництва. Механізм податкової мультиплікації, як і у випадку з державними витратами, пов'язано з багаторазовою реакцією споживання на одноразову зміну податків.

Якщо державні витрати та автономні податкові відрахування, що не залежать від величини поточного доходу, збільшуються на одну й ту саму величину, то й рівноважний об'єм виробництва зростає. У даному випадку говорять про мультиплікатор збалансованого бюджету, який завжди дорівнює одиниці або менший за неї.

Мультиплікатор збалансованого бюджету не забезпечує абсолютного зникнення будь-яких бюджетних дефіцитів або надлишків. Мова йде про збалансованість змін у частинах бюджету, тобто рівності змін у доходах бюджету та змін у його видатках.

Мультиплікативний ефект від зниження податків слабше, ніж від збільшення державних видатків. Це є наслідком більш сильного впливу державних видатків на величини доходу та споживання. Також різниця є визначальною при виборі інструментів фіскальної політики. Якщо вона націлена на розширення державного сектора економіки, то для подолання циклічного спаду збільшуються державні видатки, а для стримання інфляційного підйому – податки.

Якщо фіскальна політика націлена на зменшення державного сектора, то у фазі циклічного спаду знижуються податки, а у фазі циклічного підйому – державні видатки, що дозволяє відносно швидко зменшити рівень інфляції.

3 Вплив бюджетного дефіциту на державний борг

Державний борг – сукупність накопичених за попередні роки бюджетних дефіцитів. Державний борг матеріалізований у певній кількості облігацій державних позик. Наслідки держборгу для економіки можна умовно розділити на *дві групи*: дійсні та уявні. Почнемо з *уявних* наслідків, які при ззовні негативному

впливі насправді не так шкідливі або небезпечні. Даних проблем дві.

Перша подана тезою про те, що зростання державного боргу в перспективі може привести до банкрутства держави і розвалу економіки. Відповідно до цієї тези держава в майбутньому може не витримати під тягарем накопиченого боргу. Насправді такої небезпеки не існує. У держави є *три* компенсуючих механізми, що не дозволяють їй збанкрутувати: *рефінансування, оподаткування, створення грошей*. Так, при настанні строку розплати за старими державними зобов'язаннями держава може випускати і дійсно випускає нові позики для розплати. При цьому виникає проблема достатності коштів, що залучаються для покриття обов'язкових виплат, що наступили. Далі, при нестачі зібраних коштів держава може збільшити податки, щоб зібрати бракуючі суми. І, нарешті, завжди залишається можливість увімкнути друкарський верстат. Звичайно, всі ці способи можна використати не від гарного життя, але навіть їх простий перелік доводить, що вони цілком можуть бути застосовані. На практиці уряд постійно домагається підвищення верхньої межі допустимої суми державного боргу, маючи на увазі, що на крайній випадок у держави є певне, причому чимале майно, щоб розплатитися по боргах.

Друга теза відносно ролі держборгу носить більш моралізаторський характер. Зводиться вона до того, що зростання держборгу означає перекладання його тягаря на плечі майбутніх поколінь. У принципі це правильно, але тільки в тому сенсі, що для майбутніх поколінь державі буде важко знайти кошти лише у випадку, якщо це покоління *зажадає* сплати боргів. Насправді ж держава зможе взяти ці кошти у цього самого покоління через збільшення податків, щоб тут же їх повернути, в чому немає особливого сенсу.

Отже, обидві проблеми носять багато в чому спекулятивний характер. Однак це не означає, що жодних прикросців розбухання держборгу не приносить. На жаль, *дійсні проблеми* є. Вони полягають у тому, що, *по-перше*, безперервне збільшення державою запозичень на ринку позикового капіталу підриває приватні інвестиції через *ефект витіснення*. Запозичаючи на грошовому ринку, держава штовхає вгору рівноважне значення ставки відсотка і тим самим стримує приватні інвестиції. Наслідки

поточного скорочення приватних інвестицій можуть позначитися у майбутньому, але тільки в тому випадку, якщо кошти, залучені державою на грошовому ринку, будуть використані *непродуктивно*, тобто витратяться на поточні державні потреби (наприклад, на виплату заробітної плати державним службовцям, закордонні поїздки представників влади, ремонт керівних службових апартаментів і ін.). Якщо ж держава здійснює *інвестиційну діяльність*, то вона тим самим компенсує падіння приватних інвестицій, і майбутні покоління успадкують виробничий апарат у незмінних масштабах.

По-друге, розбухання держборгу одночасно означає і зростання витрат по його обслуговуванню. Виплати одних тільки відсотків по ньому мають більший негативний вплив, ніж основна сума, бо основна сума – це щось невідчутне, а відсотки – це реальні виплати з бюджету, причому постійно зростаючі. Це, з одного боку, зменшує можливості фінансування соціальних витрат, а з іншого – вимагає *посилення податкового тягара*, підриваючи тим самим поточне споживання та інвестиційний процес. Оскільки додаткові податкові надходження у такому випадку будуть використані непродуктивно, то маємо подвійний негативний ефект: скорочення поточного приватного споживання і поточних приватних інвестицій. Якби зібрані додаткові податкові надходження використовувалися на розширення державних інвестицій, то це компенсувало б падіння приватних інвестицій і не створювало б проблем для майбутніх поколінь.

Податковий тягар пов'язаний не тільки з проблемою державного боргу, тому що податкова політика вирішує декілька проблем. З цього витікає, що збір податків відіграє важливу роль у механізмі державного управління економікою. Тим часом, посилення оподаткування супроводжується зростанням абсолютних сум податкових надходжень тільки до відомих меж, приблизно 30 – 40 % податкової ставки. Якщо ставки оподаткування перевищують ці межі, то підприємці або згортають ділову активність, або шукають способи ухилення від сплати податків. Цей ефект досліджував А Лаффер, побудувавши так звану *криву Лаффера*, що показує залежність сум податків, які збираються, від ставки оподаткування.

При зростанні ставки оподаткування суми податкових надходжень збільшуються до точки, в якій збір податків сягає максимуму. Однак при подальшому підвищенні ставки оподаткування абсолютні суми податків, що збираються, починають падати, доходючи до нуля при 100 %-й ставці. На практиці про ефективність фіскальної політики можна судити за рівнем збирання податків.

Існує і проблема збільшення зовнішнього боргу. На відміну від внутрішнього боргу зовнішній потрібно регулярно гасити, що зрештою затримує економічне зростання країни-боржника. У *довготривалій* перспективі проблема ще більш загостриться, бо крім і без того високих відсотків, треба буде виплачувати й основну суму боргу. А оскільки економіка знаходиться у стані глибокого спаду, умов для достатнього залучення коштів до бюджету для розплати по боргах не передбачається. Тому швидше за все для покриття заборгованості використовуватимуться нові запозичення, тобто держава виступає будівником типової фінансової піраміди.

Небезпека такого розвитку подій для економіки полягає в існуванні ілюзії безкарного будівництва фінансових пірамід саме державою. Звичайно вважається, що недержавні фінансові піраміди приречені на крах, а держава має необмежені можливості. Ще однією важливою тенденцією, що свідчить про формування розвиненої системи державного запозичення, є становлення механізму місцевих (муніципальних) позик.

Тема 21. МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА

План

1 Грошова маса та її вимірювання

2 Сутність і функції банківської системи

3 Механізм здійснення монетарної політики та її протиріччя

1 Грошова маса та її вимірювання

Управління грошовою масою потребує її адекватного вимірювання. Існує декілька показників грошової маси – *M1, M2, M3, L*.

M1 включає до себе готівку (її іноді називають «гроші поза банками»), поточні депозити (депозити до запитання) і деякі інші елементи (наприклад, дорожні чеки). У практиці розвинених країн для позначення поточних депозитів використовується поняття «чекові депозити», оскільки фізичні та юридичні особи мають можливість розпоряджатися коштами на поточних депозитах за допомогою чекових книжок. Розрахунки проводяться шляхом виписування чеків.

M2 утворюється шляхом додавання до *M1* сум, що зберігаються на безчекових ощадних рахунках, деяких строкових депозитах, невеликих за розміром, а також деяких інших компонентів. *M3* – включенням до *M2* великих строкових депозитів. До *L* входить *M3* і ряд елементів ринку цінних паперів (наприклад, ощадні облігації, короткострокові зобов'язання державних фінансових органів, облігації державних внутрішніх позик і т. п.).

Кожний наступний вимірювач грошової маси включає до себе все менш ліквідні активи. *Ліквідність* – це здатність якогось активу швидко обертатися у готівку. *Нерухомість* – це досить низьколіквідний актив. Найбільш ліквідний актив – сама готівка.

Звичайно для аналізу поведінки грошової маси користуються показниками *M1* і *M2*. При цьому застосовуються висновки з кількісної теорії грошей, основна теза якої виражається формулою

$$M V = P Q, \quad (15)$$

де *M* – кількість грошей; *V* – швидкість обігу грошей; *P* – рівень цін; *Q* – фізичний обсяг ВВП.

Формула (15) застосовується для визначення оптимальної величини грошової маси й управління нею. Якщо вартісний обсяг ВВП (*P*Q*) відомий, то кількість грошей визначається швидкістю їх обігу. Одна з складностей проведення монетарної політики якраз і полягає у тому, що вимірювання швидкості обігу грошей за показниками *M1* і *M2* нерідко дає різні результати. У макроекономічних моделях припущення про постійну швидкість обігу грошей значно спрощує аналіз наслідків монетарної

політики. Разом з тим, якщо на практиці швидкість обігу грошей є нестійкою величиною, то приріст грошової маси може не дати бажаних результатів.

Для розуміння механізму управління рухом грошової маси припустимо, що вона подана усього двома елементами – готівкою і депозитами.

2 Сутність і функції банківської системи

Отже, грошова маса складається із готівки та депозитів. Співвідношення між двома елементами грошової маси залежить від багатьох чинників і є специфічним для кожної країни. На нього впливають традиції і звички людей у здійсненні платежів, рівень розвитку банківської справи, загальний стан економіки. Чим більший розвиток, наприклад, отримує автоматизація розрахунків, тим менше потрібно готівки. На розміри готівки впливає частка споживання у ВВП, а на величину депозитів – сама величина ВВП. Істотний вплив на динаміку співвідношення між готівкою і депозитами мають сезонні чинники. Важливо пам'ятати, що саме по собі збільшення або зменшення розмірів готівки не впливає на величину грошової маси, а змінює лише співвідношення між депозитами і готівкою.

Зростання грошової маси має місце тільки тоді, коли відбувається *створення нових платіжних коштів*, і пов'язане воно з механізмом видачі позик. У різних країнах такий механізм має свої особливості, але існують і деякі спільні риси. Головне, що об'єднує різні системи регулювання грошової маси – те, що воно здійснюється у межах банківської системи при вирішальній ролі центрального банку – головного елемента кредитної системи. Саме центральний банк має можливість впливати на діяльність комерційних банків, які є формально незалежними.

Центральний банк виконує такі функції:

- 1 емісія національних грошових знаків, організація їх обігу;
- 2 регулювання пропозиції грошей в економіці;
- 3 нагляд за діяльністю кредитно-фінансових установ;
- 4 надання кредитів комерційним банкам як кредиту в останній інстанції;

5 розрахунково-касове обслуговування державних установ, здійснення закордонних фінансових операцій;

6 банк банків;

7 зберігання золотовалютних запасів країни та резервних фондів банків.

Самі *комерційні банки* виконують *дві головні функції*. *По-перше*, вони здійснюють зберігання депозитів до запитання, по яких клієнти можуть виписувати чеки, щоб розплатитися за купівлі. *По-друге*, вони надають позики своїм клієнтам – приватним особам і фірмам. Створення грошей (тобто збільшення грошової маси) відбувається саме при операціях з депозитами до запитання. У принципі комерційні банки – не єдині структури, які виконують різні фінансові функції. У кредитній системі діють і такі установи, як позичково-ощадні асоціації, ощадні банки, кредитні спілки, страхові компанії з аналогічними функціями. Всі вони виконують роль посередників між власниками вільних коштів та інвесторами.

Готівка банків становить тільки частину по відношенню до суми депозитів. Значна частка ресурсів банку використовується як кредити і позики. Це нормальна практика банківської діяльності.

Однак тут існує *реальна суперечність*. Теоретично, вкладники можуть у будь-який момент зажадати повернути свої кошти, і банк повинен буде це безперешкодно здійснити, адже одна з функцій банку – зберігання грошей клієнта на розрахунковому рахунку. Однак банк одночасно надає позики під певний відсоток. І чим більше розміри позик (що одночасно зменшують здатність банку на першу вимогу видати гроші вкладникам), що надаються, тим ефективніше результати комерційної діяльності. Банк ризикує не тільки тому, що відволікає депозити в надання позик, але і тому, що саме надання позик пов'язане з ризиком неповернення запозичених сум внаслідок банкрутства позичальника.

З діяльністю банку пов'язано існування механізму *регулювання обов'язкових резервів комерційних банків*. Якщо розмір резервів дорівнює величині депозитів (що саме по собі є найповнішою гарантією видачі всієї суми депозитів у будь-який момент), то кредитні можливості банку обмежені розміром його власного капіталу. І спочатку комерційні банки саме так і

підходили до вирішення питання про величину резервів. Однак у сучасних умовах резерви становлять лише частину величини депозитів, і чим менше частка резервів у депозитах, тим вище кредитні можливості банку. Резерви кожний комерційний банк зберігає у центральному банку – це не забезпечення гарантій внесків, а *регулювання грошової маси*, тобто грошової пропозиції.

Якщо резерви дорівнюють величині депозитів, то в такій ситуації грошова маса не може бути збільшена. Грошова маса не може зрости, якщо обсяг резервів, що фактично є у банку, в точності дорівнює встановленому центральним банком. Нова грошова маса може бути створена тільки, якщо банк має *надмірні резерви*. Як тільки з'являються надмірні резерви, банк тут же шукає клієнтів, яким він міг би надати відповідні кредити. А з'явитися надмірні резерви можуть декількома шляхами.

По-перше, це можливо внаслідок зменшення норми обов'язкових резервів, по-друге, якщо комерційний банк візьме позику в центральному банку і, по-третє, внаслідок операцій на відкритому ринку. Незалежно від способів створення надмірних резервів сам факт цього створення супроводиться *мультиплікаційним ефектом*.

Кінцевий мультиплікаційний ефект первинного виникнення надмірних резервів залежить від величини норми обов'язкових резервів у кожному банку, розподілу внесків між банками, форми, в якій люди вважають за краще тримати нові гроші, та інших чинників. У найбільш загальному вигляді величина мультиплікатора визначається за такою формулою

грошовий мультиплікатор = 1/норма обов'язкових резервів. (16)

Процес видачі позик під резерви, що збільшуються, не може бути надмірним, оскільки зростання резервів одночасно означає і зростання зобов'язань банку перед вкладниками. Резерви можуть стати не тільки більшими, ніж наказує центральний банк, але і меншими. У цьому випадку банк починає видавати нових позик менше, ніж йому повертають взятих раніше позик, щоб нагромадити нестачу резервів. Якщо така ситуація складається не в окремих банках, а у всій банківській системі, то станеться загальне скорочення розмірів позик, що видаються і зменшення грошової маси. Це буде продовжуватися до досягнення

встановленого розміру резервів. І тоді процес стиснення кредиту зупиниться.

Отже, саме надмірні резерви і попит на банківські позики – головні чинники, що визначають межі розширення грошової маси. Зміна норми обов'язкових резервів використовується не часто. У центрального банку є інший, досить гнучкий інструмент впливу на величину резервів, що не зачіпає норму обов'язкових резервів – надання позики безпосередньо комерційному банку шляхом збільшення суми резервів на рахунку даного банку у центральному банку в обмін на які-небудь активи (наприклад, державні облігації, що є у портфелі активів будь-якого комерційного банку). За надання такої позики береться ставка відсотка, яка називається *обліковою ставкою*. Причому використання цього інструменту здійснюється селективно.

Але найпоширеніший спосіб впливу на грошову масу – *операції на відкритому ринку*, коли центральний банк купує або продає державні облігації.

Саме *готівка і поточні чекові депозити* утворюють досить активний елемент грошової маси, що безпосередньо створює мультиплікаційний ефект. Операції на відкритому ринку впливають на грошову масу не безпосередньо, а саме через зміну загальної величини готівки і депозитів. Особлива роль цих компонентів грошової маси виражається у тому, що їх іноді називають *грошима підвищеної сили, або грошовою базою*.

Один з найважливіших чинників, що визначають співвідношення між готівкою і депозитами, – ступінь розвитку *тіньової економіки*. Суб'єкти тіньової економіки вважають за краще мати справу з готівкою, а не з депозитами, оскільки шлях руху готівки контролювати практично неможливо, на відміну від відстеження динаміки депозитів. Ось чому збільшення резервної позиції *може* стати могутнім чинником зростання кредиту і грошової маси.

3 Механізм здійснення монетарної політики та її протиріччя

Рівень цін і прибутку в економіці є даними і незмінними величинами. Величина *грошового попиту* залежить тільки від

ринкової *ставки відсотка*. Залежність грошового попиту від рівня відсотка виражається графічно у вигляді кривої грошового попиту. Відповідно *грошова пропозиція* є функцією *грошової бази* (суми резервів і готівки в банківській системі). Із зростанням відсотка банки вважають за краще розширювати обсяг кредитів, що надаються, збільшуючи тим самим грошову пропозицію. У результаті грошовий мультиплікатор зростає.

При досить високому рівні відсотка крива грошової пропозиції стає майже вертикальною, відображаючи прагнення банків до мінімізації резервів і безмежної кредитної експансії.

Внаслідок зростання купівель центральним банком державних облігацій (*операції на відкритому ринку*) резерви комерційних банків збільшуються. Це призводить до зростання грошової пропозиції і зсуву кривої пропозиції грошей праворуч. Відсоток меншає. На кривій рівноваги грошового ринку в моделі Хікса зменшенню відсотка відповідає збільшення доходу. Тим самим зростання купівель державних облігацій, приводячи до розширення грошової бази, сприяє збільшенню доходу.

Зменшення відсотка внаслідок зростання грошової бази зсуває криву LM праворуч і вниз, збільшуючи тим самим рівноважний дохід.

При підвищенні облікової ставки центральним банком комерційні банки прагнуть збільшити резерви за рахунок скорочення обсягів поточного кредитування. Розрахунок робиться на те, що у разі можливого виникнення нестачі резервів можна буде уникнути запозичень у центрального банку за більш дорогою, ніж раніше ціною для покриття нестачі резервів. Отже, крива грошової пропозиції зсувається вгору і ліворуч, і ринкова ставка відсотка збільшується за зростанням облікової ставки. У результаті рівноважний дохід меншає. Результат виявляється протилежним тому, який мав місце у разі зростання купівель державних облігацій.

Зростання облікової ставки веде до збільшення резервів і тим самим до зменшення грошового мультиплікатора. Крива грошової пропозиції зсувається вгору, відсоток зростає.

Звідси витікає, що *прагнення центрального банку до підтримки фіксованої ставки відсотка вимагає забезпечення відповідної грошової пропозиції і навпаки, прагнення зберегти*

фіксований рівень грошової маси вимагає, щоб відсоток вільно коливався, поки не встановиться на рівні, необхідному даною грошовою масою. Одночасна ж підтримка фіксованого рівня відсотка і грошової маси неможлива.

На практиці легше підтримувати фіксований рівень відсотка, ніж певну величину грошової маси, по-перше, бо існує проміжок часу між проведенням операцій на відкритому ринку і кінцевою зміною грошової пропозиції, а по-друге, тому що мультиплікатор зростання грошової маси є величиною непостійною. У тривалій же перспективі можна розраховувати на досягнення необхідної величини грошової пропозиції з урахуванням того, що у разі недосягнення грошовою масою бажаних для центрального банку розмірів до якогось проміжного терміну можна здійснити додаткові операції на відкритому ринку.

У теорії постійно відбуваються дискусії, що краще регулювати – відсоток або грошову масу. Обговорюються звичайно два основних питання: 1) як ефективніше забезпечити необхідні розміри грошової маси, фіксуючи відсоток або грошову базу; 2) як ефективніше забезпечити стабільність економіки, прагнучи контролювати рівень грошової маси або відсотка.

Припустимо, що центральний банк ставить мету – забезпечити необхідний рівень доходу (ВНП). Почнемо з короткого періоду (звичайно 3-9 місяців). Проблема в тому, що можливі зсуви в положенні кривих IS і LM в моделі Хікса не можна заздалегідь передбачувати. Залежно від того як поведеться крива IS, вирішується основне питання. Якщо величина доходу відрізняється від рівноважного рівня через нестабільність товарних ринків, то стабілізація доходу раціональніше забезпечується шляхом підтримки фіксованої грошової маси, а не відсотка. У результаті зсув кривої IS, наприклад, праворуч, супроводжуючись зростанням відсотка, веде до зменшення попиту (зокрема інвестиційного попиту), причому точка рівноваги буде ближче до точки повної зайнятості, ніж у разі підтримки фіксованого відсотка.

Нехай товарні ринки знаходяться у стані рівноваги, а грошовий ринок нестабільний. При такій умові, якщо центральний банк буде підтримувати грошову масу на фіксованому рівні, положення кривої LM у моделі Хікса важко буде передбачити,

оскільки рівновага грошового ринку зможе бути забезпечена при заздалегідь невідомому рівні відсотка, а кожному рівню відсотка буде відповідати свій рівень доходу. Лише при політиці *фіксації відсотка* можна буде забезпечити рівноважний рівень доходу. Отже, якщо в економіці виникне відхилення доходу від рівноважного рівня внаслідок зсуву грошового попиту, то центральний банк буде проводити політику, засновану на фіксації відсотка, що в свою чергу нейтралізує ефект зсуву грошового попиту. Ефективний вибір типу дії можливий у рамках порівняно невеликих періодів, як правило, до одного року.

Монетаристи, зі свого боку, виступають за контроль над *грошовою масою*. Вони вважають, що упор на підтримку величини відсотка в тривалій перспективі може призвести до надмірного зростання грошової маси і посилення інфляції. Єдиний спосіб у таких умовах уникнути інфляції – обмежити зростання грошової маси шляхом зростання відсотка. *На практиці потрібно вдаватися до компромісу. Якщо в економіці спостерігається високий відсоток, то можна збільшити темпи зростання грошової маси, а якщо темпи зростання грошової маси надмірні, то потрібно провести заходи, що підвищують рівень відсотка.*

Політика центрального банку з регулювання відсотка і зростання грошової маси зазнає критики з двох боків. *По-перше*, прагнення центрального банку стабілізувати відсоток веде до інфляції, *по-друге*, спроби контролю над грошовою масою технічно неефективні. Так чи інакше, центральний банк у своїй політиці проводить заходи щодо контролю не тільки за грошовою масою, але й за іншими економічними показниками. Складність ситуації у тому, що ті показники, які центральний банк прагне контролювати шляхом підтримки деяких заздалегідь встановлених темпів зростання або конкретних величин (наприклад, відсоток, темп зростання грошової маси, облікова ставка), за своєю природою є *проміжними*, на відміну від істинно *кінцевих* показників, які виступають одночасно і цілями економічної політики (досягнення певних величин ВВП, доходу, темпів зростання інфляції, рівня безробіття). *Кінцеві ж показники важко піддаються регулюванню. На них можна вийти лише непрямо* – через регулювання проміжних, але за неодмінної умови, що підтримка тієї або іншої величини проміжних показників

повинна бути досить обґрунтована і своєчасно коригуватися співвіднесенням з реальною динамікою. Так, якщо відповідно до монетаристського принципу ми поставимо завдання підтримки певного темпу зростання грошової маси, наприклад, 5 % щороку, з метою досягнути такого ж темпу зростання ВВП, то ми маємо бути впевнені в тому, що протягом того періоду, на який розраховане застосування такої міри, швидкість обігу грошей не зміниться. В іншому випадку запропонований захід не приведе до поставленої мети. Однак самого дотримання вказаної вимоги (стабільності швидкості обігу грошей) ніхто не зможе гарантувати.

Тема 22. ЦИКЛІЧНІ КОЛИВАННЯ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

План

- 1 Циклічність як форма економічного розвитку
- 2 Поняття і види економічного зростання

1 Циклічність як форма економічного розвитку

Ринкова економіка розвивається циклічно, тобто переходить від одного ділового циклу до іншого. **Діловий цикл** – це період часу від початку одного економічного спаду до початку іншого (або від одного піку в розвитку економіки до іншого). Графік класичного ділового циклу наведено на рисунку 15.

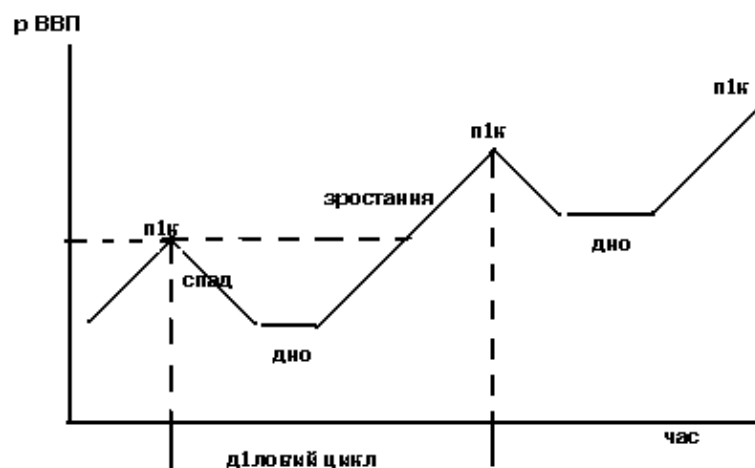

Рисунок 15 – Діловий цикл і його фази

Класичний діловий цикл складається із декількох фаз. Після піднесення економіки протягом певного часу вона досягає найбільших обсягів реального ВВП докризового періоду (**пік** у розвитку економіки). Далі починається перша фаза ділового циклу – **спад або рецесія**. Вона характеризується зменшенням обсягів виробництва реального ВВП, збільшенням безробіття та обсягів нереалізованої продукції, недовантаженням виробничих потужностей підприємств, зменшенням інвестицій, падінням курсу цінних паперів, зростанням ставки відсотка за кредити. Зменшення обсягів виробництва ВВП триває до моменту досягнення економікою точки «дна», тобто найнижчих обсягів виробництва ВВП у період кризи. Якщо економіка протягом певного часу стоїть на місці, тобто ВВП країни і не зменшується, і не зростає, то така фаза ділового циклу має назву «**депресія**». Після фази депресії починається **фаза економічного піднесення**, а після досягнення докризових обсягів виробництва починається **фаза економічного зростання**, яка характеризується збільшенням обсягів виробництва ВВП країни, процесом економічного зростання. Але через певний період часу знову починається нова криза і новий діловий цикл.

Причини виникнення ділових циклів і спадів різні економісти пояснюють по-різному.

1 Перша точка зору полягає у тому, що на певному етапі розвитку економіки сукупна пропозиція перевищує сукупний попит, частина товарів не реалізується, що потребує зменшення обсягів їх виробництва і приводить до початку кризи.

2 Монетаристи вважають, що початок кризи пов'язаний з грошовою політикою у державі. Коли пропозиція грошей зменшується, ставка відсотка по кредитах банків зростає. Це призводить до зменшення інвестиційного попиту, що погіршує процес реалізації інвестиційних товарів (засобів виробництва) і збільшення запасів нереалізованої продукції.

3 Деякі економісти пояснюють економічні кризи так званим «шоком пропозиції». Коли ціни на ресурси, перш за все на енергоносії, різко збільшуються, підприємці закупають менше ресурсів і виробляють менше продукції, що і приводить до падіння обсягів виробництва ВВП.

4 Початок економічних криз також пов'язують з політичними кризами в державі. Зміна урядів чи їхньої економічної політики, політичних систем також може викликати економічну кризу в країні. Як правило, економічні кризи з'являються у результаті цілої низки причин, але проявляються у значному перевищенні сукупної пропозиції над сукупним попитом і зменшенні обсягів виробництва.

Види циклів:

1) короткі: від 2 до 4 років, виникають, коли ринок перенасичується товарами, відповідно зростають запаси, скорочується ВВП, виникає інфляція і безробіття;

2) середні: від 7 до 12 років, пов'язані з тривалістю роботи обладнання;

3) довгі: через 40 – 50 років, виникають внаслідок періодичності появи новітніх технологій та їх масового впровадження у виробництво.

2 Поняття і види економічного зростання

Кожна країна може розвиватись, збільшувати рівень життя населення лише на основі високих темпів економічного зростання.

Економічне зростання – це збільшення з року в рік рівня розвитку продуктивних сил суспільства, обсягів виробництва реального валового внутрішнього продукту та реального національного доходу країни.

Економічне зростання в країні дуже добре ілюструє крива виробничих можливостей, коли переміщується вправо.

Зростання кількості та якості ресурсів і вдосконалення технологій забезпечують можливості такого переміщення, а повна зайнятість населення і оптимальний перерозподіл ресурсів дуже важливі для його реалізації.

У процесі економічного зростання країни виникають такі проблеми:

- 1) джерела і тенденції зростання;
- 2) забезпечення його довготривалості;
- 3) наслідки вибраної моделі науково-технічної політики;
- 4) можливі структурні зрушення в економіці;

5) існування необхідних чинників і можливі результати.

Економічне зростання не є адекватним економічному розвитку. Зростання є складовою частиною економічного розвитку, який включає до себе періоди як зростання, так і падіння.

Таким чином, **економічне зростання** – це позитивна складова частина динаміки економічного розвитку.

Існують два типи економічного зростання:

- екстенсивний;
- інтенсивний.

Екстенсивний тип економічного зростання досягається шляхом кількісного приросту всіх елементів продуктивних сил, насамперед чинників виробництва, при незмінному рівні технічної основи виробництва. Наприклад, якщо потрібно збільшити у два рази виробництво продукції, то це досягається будівництвом нових підприємств, розширенням посівних площ, збільшенням видобутку корисних копалин і кількості зайнятих у виробництві працівників.

Інтенсивний тип економічного зростання досягається шляхом якісного вдосконалення всієї системи продуктивних сил на базі найновіших досягнень НТР.

Це означає, що збільшення обсягів виробництва досягається за рахунок реконструкції та модернізації уже діючих підприємств, використання найновіших технологій, автоматизації та роботизації виробництва, підвищення продуктивності праці.

Наслідки інтенсивного типу економічного зростання:

- зростає продуктивність праці;
- змінюється структура виробництва;
- зростає кількість працездатного населення, зайнятого у сфері нематеріального виробництва;
- збільшується питома вага наукомістких підприємств;
- збільшується вихід кінцевої продукції з кожної одиниці залучених у виробництво фондів;
- збільшується питома вага основних фондів і зменшується частка матеріальних оборотних засобів і запасів.

У чистому вигляді, один без одного, ці два типи економічного зростання не існують. Насправді, існує **змішаний** (реальний) тип економічного зростання. У процесі розширеного відтворення відбувається таке поєднання двох типів, при якому

один з них є переважаючим. Тому розрізняють переважно інтенсивний або переважно екстенсивний тип економічного зростання.

Тема 23. ІНФЛЯЦІЯ ТА АНТИІНФЛЯЦІЙНА ПОЛІТИКА

План

- 1 Поняття і види інфляції
- 2 Інфляція та її наслідки
- 3 Антиінфляційна політика держави

1 Поняття і види інфляції

Закон грошового обігу визначає, що кількість грошей M , необхідних для обігу, дорівнює кількості вироблених товарів і послуг Q , помножених на ціни цих товарів P та поділених на кількість обертів однієї грошової одиниці V .

$$M = \frac{Q \times P}{V} . \quad (17)$$

Економіка країни кожного разу балансує кількість вироблених товарів з кількістю випущених в обіг грошей згідно з рівнянням обігу:

$$M \times V = P \times Q . \quad (18)$$

Наслідком порушення вимог закону грошового обігу виступає інфляція.

Інфляція – це збільшення цін на всі товари та послуги країни протягом досить довгого періоду.

З точки зору темпів зростання цін існують:

1) *повзуча інфляція* – коли ціни зростають не більше ніж 10 % за рік;

2) *галопуюча інфляція* – темпи зростання цін від 10 до 200 % за рік;

3) *гіперінфляція* – зростання цін більше за 200 % на рік.

З точки зору характеру прояву розрізняють:

- *відкриту інфляцію*, яка виникає у ринковій економіці та проявляється у зростанні цін на товари та послуги;

- *скриту інфляцію*, яка виникає у командній економіці та проявляється у дефіциті товарів, тому що ціни тут мають адміністративний регульований характер.

З точки зору засобу виникнення буває інфляція:

- *попиту*, яка виникає внаслідок збільшення сукупних видатків;

- *пропозиції*, що формується за рахунок зростання витрат на виробництво продукції.

Основні причини інфляції можна визначити, розглянувши чинники, які впливають на ціни, виходячи з формули

$$P = \frac{M \times V}{Q} . \quad (19)$$

1 Збільшення грошової маси M в обігу, яке пов'язано з її надмірною емісією (M і P збільшуються).

2 Збільшення кількості обертів грошей (V і P збільшуються).

3 Зменшення об'єму виробництва товарів і послуг у країні (Q зменшується, P збільшується). Це може бути визвано станом економічної кризи в країні, падінням виробництва.

2 Інфляція та її наслідки

Найважливіші наслідки інфляції:

- знецінення заощаджень населення і цінних паперів;

- зменшення обсягів кредитів, що призводить до зменшення інвестицій;

- дезорганізація роботи банківської системи;

- різке збільшення цін на ресурси, що збільшує затрати виробництва і веде до нового зростання цін;

- виникнення тіньової економіки, спекуляції, злочинності, поглиблення майнової нерівності населення;

- зникнення стимулів продуктивної діяльності;

- ціни втрачають регулюючу роль.

Коливання безробіття регулюються в основному ходом економічного циклу. В його основі лежить динаміка сукупних витрат. При цьому виявляється, що зв'язок між економічним зростанням і рівнем зайнятості здійснюється через механізм ціноутворення, тобто між безробіттям та інфляцією існує взаємозв'язок. Інфляція – це підвищення рівня цін. Характер зв'язку між безробіттям та інфляцією багато в чому залежить від того, в якому стані знаходиться економіка. Якщо має місце глибокий спад, тобто рівень безробіття високий, то збільшення витрат, супроводжуючись зростанням виробництва, не приведе до збільшення цін. Справа в тому, що в ціну товару входить заробітна плата, яка складає основний елемент витрат виробництва. Тому при високому безробітті люди не будуть вимагати зростання заробітної плати із збільшенням виробництва, оскільки на їх місце завжди знайдуться бажаючі.

Якщо ж економіка наближається до стану повної зайнятості, коли вільні ресурси, в тому числі трудові, поступово вичерпуються, то подальше зростання виробництва можливе тільки в тому випадку, якщо працівники отримують більш високу заробітну плату. А це, збільшивши питомі витрати, приведе до поступового зростання цін. У результаті зменшення безробіття із наближенням економіки до стану повної зайнятості приведе до посилення інфляції. Якщо економіка досягає стану повної зайнятості, то подальше зростання попиту тільки посилить інфляцію, бо можливостей додаткового залучення ресурсів в економіку вже немає. Ці варіанти характеризують перший тип інфляції, що називається *інфляцією попиту*.

Може скластися і зворотна ситуація, коли інфляція приведе до спаду виробництва і зростання безробіття. Нехай, наприклад, економіка знаходиться у стані повної зайнятості і стабільного рівня цін, тобто спостерігається рівновага між витратами і рівнем виробництва. Якщо в такій ситуації починають зростати витрати (наприклад, внаслідок зростання цін на паливо або підвищення заробітної плати, особливо, якщо це дорожчання носить різкий характер), то ціни швидко зростуть, вартісний обсяг виробництва перевищить рівень сукупних витрат і почнеться спад, оскільки при даній величині загальних витрат і цінах, що зросли, може бути розкуплений не весь обсяг створеного ВВП, а тільки його частина.

В результаті спаду виробництва безробіття збільшиться. Такий тип інфляції отримав назву *інфляції витрат*. Для її подолання необхідно зменшити витрати на одиницю продукції, що в свою чергу вимагає знизити енергоспоживання і підвищити продуктивність праці шляхом впровадження прогресивних працевиробничих енергозберігаючих технологій. Тільки в такому випадку можна буде подолати спад виробництва і зменшити безробіття. Приблизно в такій ситуації опинилась економіка розвинених країн у першій половині 1970-х років, коли вибухнула енергетична криза, і приблизно така ж ситуація склалася в економіці України в сучасних умовах.

Якщо не вживати заходів зі структурної перебудови економіки, то прискорена інфляція, пов'язана із швидким зростанням цін на ресурси і неконтрольованим зростанням заробітної плати, може перейти в *гіперінфляцію* і привести на якийсь період практично до повної зупинки виробництва. В умовах лавиноподібного зростання цін підприємствам стає вигідно нагромаджувати сировину і готову продукцію в очікуванні нового витка зростання цін і не вигідно вкладати гроші в розвиток виробництва. Посилюється спекулятивна діяльність, прагнення вкласти гроші в нерухомість. Гроші втрачають свою цінність як засіб економічного обміну. Зрештою наслідками гіперінфляції виступають закриття підприємств, зростання масових звільнень, збільшення безробіття і політичні потрясіння.

В економіці багатьох країн іноді виникають ситуації, коли зростання загального рівня цін відбувається з одночасним скороченням обсягів виробництва. Дана картина інфляційних процесів у корені відрізняється від тієї, яка притаманна інфляції попиту, оскільки при інфляції попиту загальний рівень цін і реальний обсяг виробництва змінюється в одному напрямку. Стан економіки, що характеризується одночасним збільшенням рівня цін і зростанням безробіття, називається *стагфляцією*.

Найбільш очевидною причиною стагфляції служить зменшення сукупної пропозиції, тобто інфляція витрат. Найчастіше різке підвищення сукупних витрат виробництва виникає під впливом чинників зовнішнього походження (неврожай, стихійне лихо чи, наприклад, подорожчання нафти в 1970-ті роки). Однак дані причини носять тимчасовий характер.

Крім того, багато економістів вважають, що хоча ці чинники можуть дати поштовх стагфляції, але вони не в змозі тривалий час впливати на економіку країни.

Існує точка зору, що стагфляцію викликають монополії та їхня влада над ринками. Дійсно, як вам уже відомо, монополії домагаються високих прибутків за рахунок зменшення обсягів виробництва і підвищення цін. Однак критики подібного погляду на причини стагфляції відзначають, що монополії не починають інфляції. Існування монополії пояснює причину високого рівня цін, але не причину їхнього зростання.

Багато дослідників думають, що причиною стагфляції служать інфляційні очікування. Як уже відзначалося, в умовах інфляції власники ресурсів виробництва завчасно починають підвищувати вартість своїх послуг, очікуючи можливе падіння своїх доходів через інфляцію. Це приводить до зростання витрат виробництва і зменшення сукупної пропозиції. Спостерігається процес одночасного зростання цін і падіння обсягу виробництва, що характерно для стагфляції.

Ряд економістів намагається пояснити причини стагфляції відсутністю належного рівня ринкової конкуренції. На їхню думку, це приводить до таких результатів: загальний рівень цін на товари і чинники виробництва починають неухильно підвищуватися, що викликає зсув кривої сукупної пропозиції нагору через зростаючі витрати виробництва. А при скороченні сукупної пропозиції відбувається одночасно падіння обсягу виробництва і підйом цін, тобто спостерігаються стагфляційні процеси.

Теоретична суперечка про причини стагфляції має велике практичне значення. Якщо є впевненість, що стагфляцію викликає недосконалість ринку чи надмірна влада монополій, то зусилля держави повинні направлятися на покращення структури ринку і проведення антиінфляційної політики. Якщо ж стратегія має у своїй основі інфляційну психологію, то уряд має вживати заходів, спрямованих на її викорінювання.

На жаль, інфляція і безробіття несприятливі для економічного розвитку, особливо тим, що супроводжують одне одного. Тому при проведенні економічної політики держава намагається робити так, щоб обидва процеси були більш-менш прийнятними в даній конкретно-економічній ситуації. Якщо безробіття надмірне, то

щоб зберегти політичну стабільність, можна піти на примирення з тимчасовим посиленням інфляції задля боротьби з безробіттям. І навпаки, при помірному безробітті і сильній інфляції, особливо в період перед черговими виборами, для уряду може бути більш доцільним завоювати довіру у своїх виборців проведенням антиінфляційної політики, хоч би і ціною збільшення безробіття. Справа в тому, що зменшення інфляції покращує соціально-економічне становище всіх людей, а збільшення безробіття погіршить його тільки у меншій частині населення.

3 Антиінфляційна політика

У сучасних умовах інфляція стала постійним чинником економічного життя і повна її ліквідація практично неможлива. По-перше, чим нижче темп інфляції, тим важче досягти її подальшого зменшення. По-друге, досвід розвинених країн доводить, що помірна і порівняно стабільна інфляція, яку можна передбачити і врахувати, ще не створює великих проблем в економіці. Вона навіть може стимулювати поживлення виробництва та підвищення зайнятості. Але її неконтрольоване зростання сприяє розвитку негативних процесів в «економічному організмі», вражаючи виробництво, розподіл і споживання.

Боротьба з некерованою інфляцією є однією з головних проблем державного регулювання, бо на її врахуванні ґрунтується вся соціально-економічна, фінансова і банківська політика. З метою стримання інфляції та зменшення її негативних наслідків уряд здійснює антиінфляційну політику.

Антиінфляційна політика — макроекономічна політика, що націлена на стабілізацію загального рівня цін, пом'якшення інфляційної гостроти. Антиінфляційна політика здійснюється за допомогою стратегії і тактики, що передбачають систему заходів, пов'язаних з боротьбою з інфляційними процесами. Вона може бути активною, направленою на ліквідацію причин, що породжують інфляцію, і пасивною, яка пристосовується до умов інфляції.

Вибір конкретних шляхів антиінфляційної політики обумовлюються впливом багатьох чинників: характером інфляційних процесів; загальногосподарською кон'юнктурою; особливостями теоретичної бази економічного розвитку країни;

політичними аспектами, оскільки треба визначити об'єкт (сектори економіки, верстви населення), який нестиме головний тягар інфляційних витрат.

Незважаючи на багатофакторність інфляції заведено, що напрями її подолання мають бути адекватними чинником, що викликали цю інфляцію. Тому антиінфляційна політика здебільшого охоплює політику управління чинниками попиту і пропозиції, а також чинниками, які регулюють живильне середовище інфляції – сферу грошового обігу.

У зв'язку з тим, що антиінфляційна політика в першу чергу спрямована на усунення причин інфляції, головними її складовими є контроль і регулювання сукупних попиту та пропозиції. Основними інструментами дії на сукупні попит і пропозицію є податково-бюджетна і грошово-кредитна політика, контроль над заробітною платою і цінами, індексації. При інфляційному, надмірному попиті держава обмежує свої витрати і підвищує податки. Проте така політика може привести до виникнення інфляції, пов'язаної із спадом. В умовах спаду податково-бюджетна політика спрямована на підвищення сукупного попиту шляхом нарощування державних капітальних вкладень, зниження податків. Недоліками стимулювання сукупного попиту є небезпека виникнення інфляційного попиту й обмежена можливість маневрування податками і витратами внаслідок великого бюджетного дефіциту. Інфляція, що пов'язана з надмірним попитом, може стримуватися індексацією, яка припускає, що усі довгострокові контакти – договори з профспілками про заробітну плату, контракти на постачання промислової продукції і надання позик – повинні коригуватися синхронно зі зміною цін. У цьому випадку існує вірогідність швидшої реакції темпу інфляції на уповільнення зростання сукупного попиту. При розробленні антиінфляційної політики можна виділити антиінфляційну стратегію, що включає до себе цілі і заходи довготривалого характеру, і антиінфляційну тактику.

Антиінфляційна стратегія має чотири основні компоненти:

1) подолання інфляційних очікувань, страху перед знеціненням заощаджень. У світовій практиці позитивні результати досягаються при створенні конкурентного середовища й умов для розвитку підприємництва, стимулювання

диверсифікації виробництва, проведення антимонопольної політики, послабленні митних та імпорتنих обмежень;

2) довгострокова грошово-фінансова політика спрямована на введення жорстких лімітів на щорічні прирости грошової маси;

3) скорочення бюджетного дефіциту і перебудова структури доходів і витрат державного бюджету відповідно до вимог ринкової економіки;

4) збільшення сукупної пропозиції за допомогою структурного перетворення народного господарства, державне стимулювання науково-технічного прогресу, мотивації інвестиційних процесів, конверсії.

Заходи антиінфляційної тактики можна розділити на дві групи:

1) при необхідності збільшення сукупної пропозиції без адекватного збільшення сукупного попиту застосовуються пільгове оподаткування, приватизація державної власності;

2) для зниження поточного попиту без відповідного падіння пропозиції використовуються підвищення відсоткових ставок по вкладах і депозитах, стимулювання придбання нерухомості, проведення грошових реформ.

Тема 24. БЕЗРОБІТТЯ І ПОЛІТИКА ЗАЙНЯТОСТІ

План

1 Поняття і види безробіття

2 Наслідки безробіття

1 Поняття і види безробіття

Безробіття виступає у різних формах. Звичайно виділяють *три основні форми безробіття: фрикційне, структурне і циклічне*. В умовах ринкової економіки працівник володіє свободою вибору місця застосування своїх здібностей, чим він час від часу користується. Оскільки таким правом у суспільстві в даний момент користується досить велика кількість працівників, то в результаті в кожний даний момент часу якась частина робочої сили виявляється незайнятою. Причини, з яких частина робочої сили перебуває у пошуках роботи, різноманітні. *По-перше*, люди

змінюють роботу з власного бажання, нерідко в пошуках більш високооплачуваної роботи. *По-друге*, працівник може бути звільнений з ініціативи роботодавця. *По-третьє*, частина робочих місць характеризується сезонністю і люди тимчасово втрачають робочі місця з тим, щоб після закінчення певного часу знову їх зайняти. *Нарешті*, частина працівників уперше шукає роботу. Все це випадки *фрикційного* безробіття. Конкретні люди перебувають у такому стані тимчасово, найчастіше упродовж нетривалого періоду, однак сам факт існування фрикційного безробіття - явище постійне. Отже, така форма безробіття багато в чому неминуха. Її роль не можна оцінити однозначно негативно. Справа в тому, що завдяки пошуку роботи люди можуть знаходити робочі місця, які більшою мірою відповідають їх схильностям і здібностям, і як наслідок – отримують більш високу платню, від чого виграють і вони, і суспільство, оскільки розподіл робочої сили за сферами застосування праці стає більш раціональним.

Структурне безробіття пов'язане з тим, що з розвитком виробництва відбуваються зміни в техніці і технології, які супроводжуються відмиранням старих професій і появою нових. В умовах широкого поширення персональних комп'ютерів, наприклад, професія друкаря стала такою, що відмирає і замінюється професією комп'ютерного складача. Робоча сила, що вивільнюється, не одразу може знайти роботу, оскільки незважаючи на появу нових професій одночасно з відмиранням старих рівень кваліфікації працівників часто не відповідає вимогам, що висуваються новими робочими місцями. Структурне безробіття носить більш довготривалий характер у порівнянні з фрикційним і створює для людей більше проблем.

Нарівні з цими двома формами безробіття кількість безробітних може збільшуватися внаслідок циклічного спаду виробництва через дефіцит попиту, що утворює третю форму безробіття – *циклічне*. Із подоланням спаду циклічне безробіття поступово зменшується. У зв'язку з цим використовується термін «повна зайнятість».

Повна зайнятість не означає відсутності безробіття. Під нею розуміється *стан ринку праці при нульовому рівні циклічного безробіття*. Навіть якщо економіка працює на повну потужність, тобто з повним використанням ресурсів, у ній існують фрикційне

і структурне безробіття. Їх сумарна величина утворює так званий *природний рівень (природну норму) безробіття*. При повній зайнятості кількість безробітних завжди дорівнює кількості вільних робочих місць.

Із розвитком економіки величина природного рівня безробіття *підвищується*. Так, у 40-60-ті роки ХХ ст. природним вважався рівень безробіття 4 %, в сучасних умовах – 5-6 %. Це сталося внаслідок декількох причин. *По-перше*, підвищилася частка жінок і молоді в загальній кількості зайнятих, а серед них питома вага безробітних завжди вище. *По-друге*, за 80-90-ті роки ХХ ст. у розвинених країнах було створено систему виплат допомоги по безробіттю, внаслідок чого проблема пошуку роботи перестала бути для людини такою гострою, як раніше.

Рівень безробіття визначається як відношення кількості безробітних до загальної чисельності робочої сили. Однак офіційна статистика враховує безробіття не завжди точно. *По-перше*, частина працівників зайнята неповний робочий день. Фактично це частково безробітні, хоч вони вважаються зайнятими. *По-друге*, частина працівників втратила надію знайти роботу і перестала реєструватися на біржі праці. Офіційний рівень безробіття може виявитися завищеним, оскільки деякі люди, одержуючи допомогу по безробіттю, нелегально десь працюють.

2 Наслідки безробіття

Головний наслідок негативного порядку – це відставання ВВП від свого потенційного рівня. Суспільство несе значні втрати через те, що частина робочої сили не знаходить застосування. Крім того, люди страждають від безробіття дуже нерівномірно. Так, серед службовців безробіття звичайно нижче, ніж серед працівників. Безробіття серед молоді вище, ніж серед дорослого населення, а серед жінок – вище, ніж серед чоловіків. Найзначніші втрати від безробіття несе відносно менша частина людей, які втрачають роботу, а саме ті, хто залишається без роботи тривалий період (протягом більше 15 тижнів).

Крім суто *економічних втрат*, безробіття супроводжується і *соціальними втратами* – втратою кваліфікації людини, кризою сім'ї, соціальною і політичною напруженістю у суспільстві. Значне

підвищення рівня безробіття у періоди сильних спадів може привести суспільство до сильних соціальних потрясінь. Ось чому держава прагне активно регулювати відносини в сфері зайнятості. В усіх розвинених країнах розроблено законодавство про зайнятість. Відповідні законодавчі акти прийнято і в Україні. В них передбачено регулювання зайнятості за допомогою проведення інвестиційної і податкової політики, направленої на раціональне розміщення продуктивних сил, підвищення мобільності працівників, застосування гнучких режимів праці з метою збереження і розвитку системи робочих місць. Для реалізації політики зайнятості створено Фонд сприяння зайнятості – державну службу зайнятості під керівництвом Міністерства праці та соціальної політики. Ця служба надає людям допомогу в отриманні роботи, реєструє безробітних, виплачує допомоги по безробіттю. Так, у 1998 р. в Україні при сприянні служб зайнятості було працевлаштовано більше ніж 390 тис. осіб. Відповідно до законодавства місцеві органи влади організують для безробітних виконання громадських робіт на період пошуку ними відповідної роботи. При цьому оплата таких робіт не може бути нижче мінімального рівня заробітної плати в державі. Передбачена також організація перепідготовки вивільнених працівників у випадку, якщо немає можливості підібрати їм роботу відповідно до їх кваліфікації. На період пошуку роботи безробітні отримують відповідну допомогу.

Тема 25. МАКРОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА У ВІДКРИТІЙ ЕКОНОМІЦІ

План

- 1 Зовнішньоекономічна політика: механізм, інструменти
- 2 Платіжний баланс: поняття, структура
- 3 Система валютних курсів

1 Зовнішньоекономічна політика: механізм, інструменти

Основні форми міжнародних економічних відносин:

- 1) міжнародна торгівля;

- 2) науково-технічне співробітництво, обмін науково-технічною інформацією;
- 3) міжнародні валютно-фінансові відносини та міжнародний кредит;
- 4) діяльність транснаціональних корпорацій і створення єдиного виробництва на базі спеціалізації та кооперування;
- 5) міжнародний рух капіталів. Прямі і портфельні інвестиції, створення спільних підприємств;
- 6) міжнародна міграція робочої сили та спільна підготовка спеціалістів;
- 7) міжнародний туризм.

Міжнародна торгівля виступає найбільш традиційною і давньою формою міжнародних економічних відносин. В основі її розвитку і ефективності лежить принцип порівняльних переваг, суть якого полягає у тому, що кожна країна повинна спеціалізуватись на виробництві тих товарів і послуг, альтернативна вартість яких у неї нижча, ніж в інших країнах. Порівняльна перевага залежить не від абсолютних, а від відносних затрат.

Принцип порівняльних переваг був відкритий англійським економістом Д. Рікардо. Спеціалізація країн на виробництві певних товарів і послуг не тільки зменшує затрати на їхнє виробництво, але й зменшує кількість і якість товарів на світових ринках.

Крім цього, на світові ціни впливає співвідношення попиту та пропозиції, курс валют, характер поставок продукції, умови та терміни розрахунків.

2 Платіжний баланс: поняття, структура

Платіжний баланс – це систематизований запис усіх економічних операцій між резидентами даної країни (домогосподарствами, фірмами та урядом) і зовнішнім світом протягом певного часу, зазвичай за рік.

Макроекономічне призначення платіжного балансу – це відображення стану міжнародних економічних відносин даної країни з її закордонними партнерами для визначення кредитно-грошової, валютної, бюджетно-податкової, зовнішньоторговельної політики та управління державною заборгованістю.

Будь-яка операція має два боки, тому в платіжному балансі реалізується принцип подвійного запису. Основні статті платіжного балансу – це дебет і кредит.

Кредит – це відтік вартості, за яким повинен бути приплив у дану країну. В кредиті відображується відтік вартості з країни, за яким її резиденти отримують платежі в іноземній валюті.

Дебет – це приток вартості в дану країну, за який її резиденти повинні сплатити кошти, тобто витратити іноземну валюту.

Загальна сума кредиту має дорівнювати загальній сумі дебету платіжного балансу за визначенням.

Платіжний баланс складається із трьох основних елементів:

- рахунок поточних операцій;
- рахунок руху капіталу та фінансових операцій;
- зміна офіційних резервів.

Рахунок поточних операцій складається з експорту товарів і послуг (зі знаком «плюс»), імпорту (зі знаком «мінус»), чистих доходів від інвестицій та чистих поточних трансфертів. Різниця між товарними експортом та імпортом є торговельним балансом.

Чисті факторні доходи із-за кордону виникають внаслідок експорто- та імпортоподібних операцій. Вони складаються з чистої оплати праці тимчасових працівників і чистих доходів від кредитних послуг, які пов'язані з експортом послуг національного капіталу, що вкладається за кордоном. Якщо національний капітал, що вкладається за кордоном, дає більший об'єм відсотків і дивідентів порівняно з іноземним капіталом, що вкладений в дану країну, то чисті доходи від інвестицій будуть позитивними, в інакшому випадку – від'ємними.

Чисті поточні трансферти – це перекази приватних і державних коштів в інші країни (пенсії, подарунки, гуманітарна допомога). Урахування однобічних трансфертів є технічно важким, тому що неможливо співставити два взаємопогашувані потоки вартостей. У такому випадку в колонці «дебет» зі знаком «мінус» з'являється спеціальний рядок «однобічні трансферти», оскільки побідні платежі скорочують запаси іноземної валюти у країні.

У макроекономічних моделях сальдо рахунка поточних операцій розраховується як різниця між експортом та імпортом. Коли країна стикається з дефіцитом балансу по поточних

операціях, це означає, що її витрати з оплати імпорту перевищують доходи, отримані від експорту. Цей дефіцит фінансується за допомогою закордонних займів або шляхом продажу частини активів іноземцям, що відображається на рахунку руху капіталу. Такі операції ведуть до скорочення чистих закордонних активів.

Чисті закордонні активи – це різниця між величиною закордонних активів, якими володіють вітчизняні резиденти, та величиною національних активів, якими володіють іноземці.

Позитивне сальдо рахунка поточних операцій протилежне дефіциту: в цьому випадку країна отримує іноземної валюти більше, ніж витрачає за кордоном, а відповідно може надавати кредити іноземцям або накопичувати закордонні активи.

На рахунку руху капіталу та фінансових операцій відображуються всі міжнародні операції з активами: доходи від продажу акцій, облігацій, нерухомості та ін. іноземцям і витрати, що виникають у разі купівлі активів за кордоном.

Продаж іноземних активів збільшує запаси іноземної валюти, а їхня купівля – зменшує їх. Тому баланс руху капіталу та фінансових операцій показує чисті надходження іноземної валюти від усіх операцій з активами.

Позитивне сальдо рахунка руху капіталу та фінансових операцій визначається як чистий приплив капіталу в країну. Навпаки, чистий відтік виникає на фоні дефіциту руху капіталу та фінансових операцій, коли витрати на купівлю активів за кордоном перевищують доходи від їхнього продажу за кордон.

3 Система валютних курсів

Міжнародні валютні відносини – це сукупність відносин, які складаються у світовому господарстві з приводу функціонування грошей у сфері економічного обігу між країнами.

Важливим елементом валютних відносин є встановлення валютних курсів.

Валютний курс – це ціна грошової одиниці валюти однієї країни, виражена в грошових одиницях валюти іншої країни.

Валютний паритет – це законодавчо встановлюване співвідношення між двома валютами, яке лежить в основі валютного курсу.

Чинники, які впливають на валютний курс

1 Зростання попиту на товари та послуги певної країни приводить до підвищення курсу її валюти.

2 Зростання доходів населення в одній країні порівняно з іншою приводить і до зменшення курсу її валюти.

3 Зміна внутрішніх цін в одній країні відносно внутрішніх цін в іншій, також впливає на курс валют. Якщо ціни в першій країні зростатимуть, а в другій залишатимуться незмінними або впадуть, то курс валюти першої країни впаде, а другої – зросте.

4 Політика «дорогих грошей». Якщо та чи інша країна проводитиме цю політику, то відсоткові ставки в ній збільшаться, і це приведе до підвищення курсу національної валюти.

У кінцевому рахунку ці чинники будуть впливати на попит на національну валюту певної країни. Пропозиція валюти буде залежати від політики її центрального банку. Співвідношення попиту та пропозиції певної валюти буде визначати її ринковий валютний курс.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Базовий

1 Вечканов, Г. С. Макроэкономика [Текст] : пособие для подготовки к экзамену / Г. С. Вечканов, Г. Р. Вечканова. – 5-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 216 с.

2 Государственное регулирование рыночной экономики [Текст] : учебник / под ред. В. И. Кушлина. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : РАГС, 2003. – 828 с.

3 Киреев, А. Прикладная макроэкономика [Текст] : учебник / А. Киреев. – М. : Международные отношения, 2006. – 454 с.

4 Курс экономической теории. Общие основы экономической теории. Микроэкономика. Макроэкономика. Основы национальной экономики [Текст] : учеб. пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Дело и Сервис, 2001. – 673 с.

5 Макроекономіка [Текст] : навч. посібник / В. М. Соболев, О. Д. Борович, Н. М. Каменева [та ін.]; за заг. ред. В. М. Соболева. – Харків : УкрДАЗТ, 2008. – 310 с.

6 Макроекономіка у запитаннях та відповідях [Текст] : навч. посібник / О. С. Кривцов, В. М. Бережний, В. М. Онегіна. – Харків : Факт, 2003. – 199 с.

7 Матвеева, Т. Ю. Введение в макроэкономику [Текст] : учеб. пособие / Т. Ю. Матвеева. – М. : ГУ ВШЭ, 2002. – 510 с.

8 Мэнкью, Н. Г. Принципы экономики [Текст] : учебник / Н. Г. Мэнкью. – СПб. : Питер, 2001. – 493 с.

9 Солонінко, К. С. Макроекономіка [Текст] : навч. посібник / К. С. Солонінко. – К. : ЦУЛ, 2002. – 319 с.

10 Сотников, В. И., Макроэкономика в структурно-логических схемах [Текст] : учеб. пособие / В. И. Сотников, О. А. Сотникова. – Харьков : ИД «ИНЖЕК», 2005. – 240 с.

11 Харкянен, Л. В. Макроекономіка [Текст] : навч. посібник / Л. В. Харкянен. – К. : Каравела, 2006. – 174 с.

12 Экономическая теория [Текст] : учебн. для вузов / под ред. А. И. Добрынина, Л. С. Тарасевича. – 3-е изд., доп. и испр. – СПб.: Питер, 2004. – 544 с.

13 Ажнюк, М. О. Основи економічної теорії [Текст] / М. О. Ажнюк. – К. : Знання, 2015. – 368 с.

14 Чухно, А. А. Сучасні економічні теорії [Текст] / А. А. Чухно. – К. : Знання, 2016. – 878 с.

Допоміжний

15 Вечканов, Г. С. Современная экономическая энциклопедия [Текст] / Г. С. Вечканов, Г. Р. Вечканова. – СПб. : Лань, 2002. – 879 с.

16 Государственное регулирование рыночной экономики [Текст]: учеб. пособие / И. И. Столяров, В. Е. Гаврилова, М. А. Сажина [и др.]. – М. : ДЕЛЮ, 2002. – 279 с.

17 Государственное регулирование экономики [Текст]: учеб. пособие. – Харьков : ИД «ИНЖЕК», 2005. – 205 с.

18 Державне регулювання економіки [Текст]: підручник / І. Р. Михасюк, Л. А. Швайка. – Львів: Магнолія плюс, видавець СПД ФО «В.М. Піча», 2006. – 220 с.

19 Дідівська, Л. І. Державне регулювання економіки [Текст]: навч. посібник / Л. І. Дідівська, Л. С. Головка. – 6-те вид., випр. і допов. – К. : Знання, 2007. – 215 с.

20 Економічна політика [Текст]: навч. посібник. – 3-те вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2007. – 196 с.

21 Заболоцький, Б. Ф. Національна економіка [Текст]: підручник / Б. Ф. Заболоцький. – Львів :Новий Світ-2000, 2009. – 581 с.

22 Заболоцький, Б. Ф. Перехідна економіка [Текст]: посібник / Б. Ф. Заболоцький. – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 511 с.

23 Круш, П. В. Інфляція: суть, форми та її оцінка [Текст]: навч. посібник / П. В. Круш, О. В. Клименко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 287 с.

24 Национальное счетоводство [Текст]: учебник / под ред. Б. И. Башкатова. – 2-е изд. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 606 с.

25 Пухтаєвич, Г. О. Аналіз національної економіки [Текст]: навч.-метод. посібник для самоств. вивч. дисц. / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2003. – 146 с.

26 Симоненко, В. К. Основи єдиної системи державного фінансового контролю в Україні (макроекономічний аспект) [Текст] / В. К. Симоненко, О. І. Барановський, П. С. Петренко. – К. : Знання України, 2006. – 279 с.